

Osmanlı Ulemâsından İbrâhîm Şânî'nin (ö. 1019/1610) *el-lfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Miştâh* Adlı Eseri Üzerine Bir Çözümleme**

An Analysis of al-lfşâh fî Sharhi Shawâhid al-Miştâh by Ibrâhim Shânî (d. 1019/1610), one of the Ottoman Scholars

İrfan Köse*^{ID}

Öz

Bu çalışma, Osmanlı müelliflerinden müderris, şair, dilci, fakih ve kadî İbrâhîm eş-Şânî'nin, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserine yazdığı *el-lfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Miftâh* adındaki şerhini konu edinmektedir. Henüz literatürde kendisine yer bulamayan bahse konu şerhin, biçim ve içerik açısından incelenmesinin yanı sıra, eserin benzerlerinden ayrıran yönlerinin ortaya çıkarılması ve ilgililere tanıtılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Uzun süre Osmanlı medreselerinin ders kitapları arasında yer almayı başaran *Miftâhu'l-'ulûm* üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Şânî'nin eseri de onlardan biridir. Çalışmada nitel araştırma metodu kullanılmış olup, alanyazın yöntemiyle ilgili kaynaklar taranmış; *el-Miftâh* hakkında yapılan çalışmalardan basılı veya yazma nüsha hâlinde mevcut olanlar, Şânî'nin eseriyle karşılaştırılmıştır. Şânî'nin, *el-Miftâh*'ın edebî kurallara şahid olarak kullanılan şiirlerini şerh ettiği eseriyle, yetersiz bulduğu seleflerini aşmayı başardığı söylenebilir. Beyitlerdeki edebî sanatların tespiti, kafiye düzeni ve türlerini en ince ayrıntısına kadar incelemesi, onun eserini diğerlerinden ayırmıştır. Yine beyitlerin bahrinin saptanması, her bir beytin arüz vezninin ayrıntılı incelenmesi ve beyitlerin taktî'lerinin belirlenmesi, eserin bir başka özgül tarafıdır. Te'filelerle bölümlerin karşılaştırılarak, şiirin vezin ve bahir uyumunun kontrolünün yapılması da Şânî'nin eserini benzerlerinden farklılaştırmış ve onu daha değerli hâle getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Arap Dili ve Belagatı, Şerh, el-Miftâh, Şevâhid, Şânî.

Abstract

This article focuses on *al-lfşâh fî Sharhi Shawâhid al-Miftâh*, a commentary on al-Saqqâqî's *Miftâh al-'ulûm*, written by İbrâhîm al-Shânî, a famous Ottoman scholar, poet, linguist, jurist, and qadî. The problem of this article is to analyze this commentary, which has not yet been studied in terms of form and content, to reveal the aspects of the work that differ from its counterparts and, at the same time, to introduce it to those interested. Many studies have been conducted on *Miftâh al-'ulûm*, which was among the textbooks of Ottoman madrasas for a long time. Shânî's work is also one of them. This study used the qualitative research method, and the relevant sources were scanned using the literature method. Among the studies on *al-Miftâh*, those available in printed or manuscript copies were compared with this work of Shânî. It can be said that Shânî succeeded in surpassing his predecessors, whom he found inadequate, with his commentary on the poems of *al-Miftâh*, which were used as shahid for the literary rules. The determination of literary art in the couplets, rhyme scheme, and rhyme types to the finest detail has distinguished his work from others. Again, determining the Bahr of the couplets, analyzing the arüz and prosody of each couplet in detail, and selecting the taktî' of the couplets is another unique aspect of the work. Checking the harmony of arüz and bahr by comparing tafîlas and sections also differentiated Shânî's work from its counterparts and made it more valuable.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Commentary, al-Miftâh, Şevâhid, Shânî.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ^{ID} irfkose@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 1

Başvuru / Submitted: 13 Şubat 2025 & Kabul & Accepted: 1 Haziran 2025

** Bu çalışma, 28-30 Kasım 2024 tarihinde Beylikten Günümüze Karaman: I. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Sempozyumunda sözlü sunulan ve henüz yayınlanmayan "Karamanlı Şair ve Dilci İbrâhîm eş-Şânî'nin el-lfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Miftâh isimli Eseri Üzerine Bir İnceleme" isimli sözlü sunumun genişletilmesiyle üretilmiştir.

Atf / Citation: Köse, İ. "Osmanlı Ulemâsından İbrâhîm Şânî'nin (ö. 1019/1610) *el-lfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Miştâh* Adlı Eseri Üzerine Bir Çözümleme", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 26 (2025): 374-402.

Giriş

Tanık getirmek ve delil göstermek anlamlarına gelen استشهد/istişhâd,¹ dil çalışmalarında, bir kelimenin yapısının ve anlamının, bir söz dizimin dilbilimsel ve edebî özelliklerinin tespit ve ispatında kullanılan dilsel malzemeyi ifade eden bir terimdir.² Delil olarak kullanılan dil malzemesine şâhid/şevâhid, söz konusu tanık gösterme eylemine ise istişhâd denir. Arap dilinin yapısının ortaya çıkarılmasında bir metot olarak ortaya konan istişhâdın temel kaynakları, manzum ve mensur olarak Arap kelimeleri, Kur'ân ve hadistir. Buna karşılık, dilcilerin en çok ilgi duyduğu kaynak ise şiirdir. Bu nedenle, tedvin döneminde telif edilen dile ilişkin eserlerde tanık göstermede kullanılan şiirler, özellikle Osmanlı dönemi dilcilerinin ilgisini çekmiş ve söz konusu eserler üzerine birçok şerh yazılmıştır. Hicrî 10. (Milâdî 16.) yüzyıl Osmanlı âlimlerinden şair, dilci, müderris, kâdî ve fakih, İbrâhim eş-Şânî de şerh yazma geleneğine uyarak, Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserinde geçen istişhâd beyitlerini şerh ettiği *el-İfşâh fî şerhi şevâhidi'l-Miftâh* adını taşıyan bir eser kaleme almıştır. Müellif bu esere, edebî tenkitteki maharetini, akıcı üslup ve ifade gücüyle şairlikteki rûstünü ve ilmî derinliğini yansıtmıştır. Şânî, *el-Miftâh*'ın şerhi olarak isimlendirirse de onun eseri, Sekkâkî'nin eserinin belagatle ilgili olan üçüncü bölümündeki tanık beyitlerinin şerhiyle sınırlıdır.

Sekkâkî'nin *el-Miftâh*'ının özellikle diğer bölümlerinden daha çok rağbet gören üçüncü bölümü üzerinde şerh, hâşiye, ihtisar, tekmile ve ta'lik türünde birçok çalışma yapılmıştır. Yemenli bilgin Abdullah b. Muhammed el-Habeşî (1949-), *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî* isimli eserinde *el-Miftâh* hakkında yapılan çalışmaları derlemiştir. el-Habeşî eserinde, *el-Miftâh* hakkında yapılan çalışmalardan, 34 adet şerh, 49 adet hâşiye, 4 adet ihtisar, 2 adet tekmile, 1 adet ta'lik ve 4 adet manzum çalışma olmak üzere toplam 94 adet eserin ismini zikretmiştir.³ Musa Alak ise *el-Miftâh* üzerine yapılan, 31 adet şerh, hâşiye ve ta'lik, 11 adet telhis çalışması ve 5 adet şevâhid eserinden oluşan 47 adet çalışma tespit etmiştir. Alak, Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm*'u üzerine 6 adet ve Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *el-Mişbâh fî şerhi'l-Miftâh*'ı üzerine 52 adet olmak üzere toplam 58 de hâşiye saptamıştır.⁴ Bu durumda, klasik dönemde *el-Miftâh* üzerine yapılan çalışmalar neticesinde 58 adet eserden müteşekkil bir koleksiyon ortaya çıkmıştır. Ayrıca modern dönemde de hem *el-Miftâh* hem de *Telhîşü'l-Miftâh* üzerine birçok eser yazılmıştır.

¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), VI/47; Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd Sâhib b. Abbâd, *el-Muhtâ fî'l-luğa* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994), III/338; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve sîhâhu'l-'Arabîyye*, 4. bs (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), II/493; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3. bs (Beyrut: Dâru Sader, 1993), 3/328.

² Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh es-Sirâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), III/160; Ahmed Muhtâr Ömer, *el-Bahşû'l-luğavî 'inde'l-'Arab*, 6. bs (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 48.

³ Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî* (Abu Dabi: el-Mecmeu's-Sekâfî, 2004), III/1771.

⁴ Musa Alak, "Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyiri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 65-99.

el-Miftâh'a yönelik yapıldığı bilinen ilk çalışma, Sekkâkî'nin öğrencisi Şemsüddîn el-Mu'izzî'ye (ö. 673/1274'ten sonra) aittir. *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm* adındaki bu eser günümüze ulaşmamıştır. Elde mevcut ilk eser olan *el-Mişbâh fi'l-İhtisâr* *el-Miftâh* ihtisar türünde bir çalışmadır. İbnü'n-Nâzım nispesiyle tanınan Bedrüddîn b. Mâlik (ö. 686/1287) bu eserinde *el-Miftâh*'ın belagatle ilgili olan üçüncü kısmını özetlemiştir.⁵ Kayıtlarda Kâdîzâde Hüsâmüddîn el-Mer'î'ye (ö. 677/1278'den sonra) ait olduğu bildirilen *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm* isimli eser,⁶ söz konusu üçüncü kısmın bilinen ilk şerhidir. Ancak bu eser de günümüze ulaşmamıştır. *el-Miftâh*'ın üçüncü kısmının tamamının şerh edildiği ve günümüze ulaşan ilk eser ise Kutbüddîn eş-Şîrâzî'nin (ö. 710/1311) yazmış olduğu *Miftâhu'l-Miftâh* isimli şerhidir.⁷ İhtisar çalışmalarının en önemlisi Hatîb el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) *Telhîşü'l-Miftâh*'ıdır.⁸ O kadar ki üçüncü kısmın özeti niteliğinde olan bu eser *el-Miftâh*'ı gölgede bırakmış, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak uzun süre okutulmuştur. *Miftâhu'l-'ulûm*'un tamamının şerh edildiği nadir eserlerden olan *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm* adındaki eser, Hüsâmüddîn el-Hârizmî el-Müezzî'nî (ö. 742/1341'den sonra) tarafından kaleme alınmış olup yazma nüshası mevcuttur.⁹ *el-Miftâh*'ı konu edinen eserlerden bir kısmı zaman içinde kaybolursa da büyük çoğunluğu günümüze ulaşmıştır. Ancak bunların önemli bir kısmı hâlâ koleksiyonlarda yazma hâlinde bulunmaktadır. *el-Miftâh*'ın belagat konularının işlendiği üçüncü bölümünde geçen istişâd beyitlerinin şerh ve izahına yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Kime ait olduğu bilinmeyen ve çeşitli koleksiyonlarda yazma nüshalarla belagate arı bulunan *Şerhu ebyâtî'l-Îzâh* ve *el-Miftâh* isimli eser bunlardan biridir. Cürçânî'nin, *el-Miftâh*'ın beyitlerin şerh ettiği *Şerhu ebyâtî'l-Miftâh* başka bir şevâhid şerhidir.

Şerhlerden üç tanesinin *el-Miftâh*'ın tanınmasına, anlaşılmasına ve şöhretinin günümüze kadar ulaşmasına önemli katkı sağladığı kabul edilir. Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657) bunları, şerhlerin en iyileri olarak nitelendirir. Söz konusu eserlerden ilki, Kutbüddîn eş-Şîrâzî'ye ait *Miftâhu'l-Miftâh* isimli çalışmadır. Müellif bu çalışmada *el-Miftâh*'ın üçüncü kısmının tamamını şerh etmiştir. Eserinin sonunda ömrü vefa ederse diğer kısımları da şerh etmek niyetinde olduğundan söz etmektedir. Ancak bu niyetini gerçekleştirdiğine dair bir bilgi yoktur. Müellifin çalışması, *el-Miftâh*'ın üçüncü kısmına ilişkin yazılan eserlerin ikincisi ve günümüze ulaşan ilk üçüncü bölüm şerhi özelliğine sahiptir. İkinci çalışma, Teftâzânî'nin *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm* isimli eseridir. Üçüncüsü ise üzerine en çok hâşiye yazılan, Seyyid Şerîf Cürçânî'nin *el-Mişbâh fi'l-İzâh* adındaki kitabıdır.¹⁰

Brockelmann'ın (1868-1956), Ganîzâde Mehmed Nâdirî (ö. 1036/1627) tarafından yazılan ve yazma nüshası mevcut olan *Şerhu şevâhidi'l-Miftâh* isminde bir şevâhid

⁵ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. bs (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 2002), VII/31.

⁶ Alak, a.g.t., 66.

⁷ Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1941), II/1763.

⁸ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin* (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957), II/308.

⁹ Kâtib Çelebî, a.g.e., II/1763; Alak, a.g.t., 69.

¹⁰ Kâtib Çelebî, a.g.e., II/1763.

şerhinden bahsettiği söylenmektedir.¹¹ Nâdirî'ye ait böyle bir eserin kaydına rastlanamamıştır. Melik Faysal İslâmî Araştırmalar Merkezi tarafından yayınlanan *Hızânetü't-türâs* isimli külliyyatta aynı isimde bir eserden bahsedilmektedir. Burada nakledildiğine göre, yazma nüshası Tahran Sepahsâlâr Camii Kütüphanesi'nde kayıtlı olan eser Kemâleddin el-Fârisî (ö. 718/1319) tarafından yazılmıştır. Yine bu kayıta, 11./17. yüzyıl bilginlerinden olan müellifin el-Fesevî nispesiyle meşhur olduğu ve hicrî 1036 tarihinde vefat ettiği bilgisi yer almaktadır.¹² Bu tarih Nâdirî'nin vefat tarihidir. Nâdirî'ye ait olan bu eser *Hızânetü't-türâs*'da muhtemelen yanlışlıkla el-Fârisî'ye nispet edilmiştir.

Alak, İbrahim Şaban'dan naklen, Vahyîzâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1018/1609)¹³ *Mefâtîh muğlekâti'l-Miftâh* isimli bir şerhinin varlığından bahsetmektedir. Ancak Alak, söz konusu eseri görememiş ve bu eserin Şânî'ye ait olmama ihtimalinden söz etmiştir.¹⁴ Eserin bilinen tek yazma nüshası, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonunda mevcut olup, V2819 numarasıyla Vahyîzâde namına kayıtlıdır. Nüshanın kapak kısmında Vahyîzâde'ye ait olduğu ifade edilen eserin ismi *Şerhu ebyâti'l-Miftâh* olarak yazılıdır. Ancak muhtemelen, o dönemde de eserin aidiyetine ilişkin bir şüphe oluşmuş olmalı ki temlik sahibi, “bu kitap şeksiz şüphesiz merhum Vahyîzâde'nin hattıyla yazılmıştır” şeklinde bir kayıt düşme ihtiyacı hissetmiştir. İç sayfada ise “Şânî'ye ait *Şerhu ebyâti'l-Miftâh* isimli eserin şarihi Vahyîzâde'dir” kaydı düşülmüştür. 267 varaktan müteşekkil bu eser incelendiğinde, Şânî'nin eseriyle aynı olduğu görülmektedir. Vahyîzâde'ye nispet edilen söz konusu eser ile Şânî'nin eseri arasında hiçbir fark yoktur. Ancak sadece girişteki eserin adının bulunduğu kısım ile hatime bölümünde müellif ve eserin yazımına ilişkin bilgilerin yer aldığı kısım değiştirilmiştir. Dolayısıyla bu eser, Şânî'nin *el-İfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Mişbâh*'ının yazma nüshalarından biridir. Eserin Vahyîzâde'ye nispeti ise hatalıdır. Söz konusu iki eser arasında, görsel 1 ve 2'de gösterilenler dışında bir farklılık yoktur. Şânî, giriş kısmının sonunda eserinin adının *el-İfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Mişbâh* olduğunu ifade etmiş ve niçin bu ismi verdiğini anlatmıştır. Vahyîzâde'ye atfedilende ise eserin adı *el-Mefâtîh muğlekâti'l-Miftâh* olarak zikredilmiştir. Yine hatime kısmında Şânî, eserin adını tam olarak zikrettikten sonra kitabını yazdığı yer ve zamandan söz etmiş, ardından kaynaklarını detaylı bir şekilde vermiştir. Vahyîzâde'ye nispet edilen eserde ise bu kısım atılmış, eserin tamamlandığına işaret eden *قَدْ تَمَّ الْكِتَابُ*/kad temme'l-kitâb ibaresiyle iktifa edilmiştir. Vahyîzâde'ye atfedilen söz konusu yazma nüshanın metin kısmında eserin müellifine işaret eden hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

Şânî'nin eseri, kendi dönemine kadar *el-Miftâh* üzerine yapılan çalışmaların en kapsamlılarından biridir. Müellif, önceki çalışmaları yetersiz görmüş ve istişâd

¹¹ Alak, *a.g.t.*, 99.

¹² Komisyon, *Hızânetü't-türâs* (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal, t.y.), LXIX/496.

¹³ Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, çev. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2000), II/1522; Nuri Akbayır, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1996), III/969; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, çev. M. Y. Yekta Saraç, c. 2 (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), I/196.

¹⁴ Alak, *a.g.t.*, 98.

beyitlerinin anlaşılmasının önündeki tüm engelleri kaldıracağını iddia etmiştir. Onun bu iddiasında başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle beyitlerin edebî sanatlar açısından incelenmesi, tüm detaylarıyla arûz ve kafiye düzeni bakımından beyitlerin ele alınması daha önceki eserlerde görülmeyen tafsilat ve güzelliğidir. Şânî'nin, Osmanlı medreselerinin ders kaynakları arasında uzun yıllar yerini alan *Telhîşü'l-Miftâh*'ın anlaşılmasında birinci kaynak olma özelliğini hak edebilecek değerde olan eseri, ne yazık ki layık olduğu ilgiyi görememiştir. Bu çalışmada, şu ana kadar hakkında herhangi bir çalışma yapılmayan ve literatüre kazandırılmayı bekleyen bu eserin tanıtılması ve ilim ehlinin istifadesine sunulması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, alanyazın tarama yöntemiyle ilgili kaynaklar taranmış, *el-Miftâh* üzerine yazılmış olan şerhlerden basılı ve yazma nüsha hâlinde olanlardan ulaşılabilenler ile Şânî'nin eseri karşılaştırılmıştır. Böylece Şânî'nin eserini diğerlerinden farklı kılan yönleri tespit edilerek çalışmanın ilgili yerlerinde örneklerle gösterilmiştir.

1. İbrâhim eş-Şânî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Kaynaklarda Şânî'nin ismi ve hayatıyla ilgili çelişkili bilgiler vardır. Müellif çeşitli kaynaklarda Şânî, Mehmed Şânî ya da İbrâhim Şânî olarak anılmaktadır. Bazı kaynaklarda ise Mehmed, Larendeli Şânî, Şânî Efendi ve Şânî Mehmed Efendi isimlerine yer verilmektedir.¹⁵ İlgili eserlerde kaydedilen biyografik bilgiler incelendiğinde bahsi geçen isimlerin tamamının Larendeli Şânî'ye ait olduğu, farklılıklarının ilgili müelliflerin tercihlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kendisi *el-İfşâh*'da adını, İbrâhim b. eş-Şeyh Abdurrahman b. eş-Şeyh Asfiyâ el-Karamânî el-Laredevî eş-Şehîr bi's-Şânî olarak kaydetmiştir.¹⁶ Şânî mahlasını kullanan müellif, eserlerinde memleketinin Karaman olduğundan bahsetmektedir. Doğum tarihine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Çocukluğunu doğum yeri olan Karaman'da geçiren müellif, II. Selim'in tahta geçtiği 1566 tarihinden sonra, eğitim için İstanbul'a gelmiştir.¹⁷ Biyografi kaynakları Şânî'nin, II. Selim'in de hocası olan Birgili Atâullah Efendi'nin (ö. 979/1571)¹⁸ talebesi olduğu ve aynı zamanda onun yanında mülâzım olarak işe başladığı hususunda hemfikirler. Muhtemelen hocasının ölüm tarihi olan 1571 yılından önce tahsilini tamamlamıştır. II. Selim'in tahta çıkışı ile hocasının ölüm tarihi arasında geçen yaklaşık beş yıllık süre zarfında tahsilini tamamladığı ve mülâzım olarak işe başladığına göre, eğitim hayatının önemli bir bölümünü memleketinde tamamlamış ve İstanbul'a tahsilini ikmal etmek üzere gitmiş olmalıdır.¹⁹

¹⁵ Atâî, *Hadâîku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, II/1386; Hasan Çelebi Kınalızâde, *Tezkiretü's-su'arâ*, çev. Aysun Sungurhan (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 461; Cengiz Veli Kurmuş, "Lârendeli Şânî Gülşen-i Efkâr-İnceleme Metin-" (Doktora tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010), 1.

¹⁶ İbrâhim b. Abdurrahman Şânî, "el-İfşâh fî şerhi şevâhidi'l-Mişbâh" (İstanbul, t.y.), 228b, Nuruosmaniye Koleksiyonu, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi.

¹⁷ Mevlûde Alparslan, "İbrahim Şânî Lârendevî'nin Gülşen-i Efkâr Mesnevisi Metin-Muhtevâ-Tahlîl" (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007), 8; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm* (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1888), IV/2833.

¹⁸ Hüseyin Gönel, "Atâullah Ahmed Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014, (erişim 18 Nisan 2024).

¹⁹ Kınalızâde, a.g.e., 461.

Yedi yıl mülazım olarak çalıştıktan sonra Hasköy’de bulunan, dahili statüsündeki Mahmud Paşa Medresesi’ne 40 akçe ücretle müderris olarak atanmıştır. Hasköy’deki görevini, 1593 tarihinde azledilinceye kadar sürdürmüştür. Aynı sene, Sun‘ullah Efendi ve Bostanzâde Mehmed Efendi’nin huzurunda başarılı imtihan verdikten sonra Tûtî-i Latîf Medresesi’nde çalışmaya başlamıştır. 1596 yılında atandığı Rodos Fetvahânesi’nde yaklaşık iki yıl çalıştıktan sonra 1597 tarihinde Şam’a müftü olarak tayin olunmuştur. Sonra 1599’da Trablusşam ve 1600’de Maraş kazalarında müftü olarak görev yapmıştır. 1603 senesinde kadı olarak tayin olduğu Erzurum’daki görevinden bir yıl sonra azlolunmuştur. Yaklaşık bir yıl Âmid kadılığı yaptıktan sonra 1607 yılında aynı görevle Erzurum’a ikinci defa atanmıştır. Burası müellifin son görev yeridir. 1610’da vefat eden Şânî, Erzurum’a defnedilmiştir.²⁰

Şânî, muhtelif disiplinlerde otorite sayılabilecek yeterliliğe sahip bir ilim adamıdır. *el-İfşâh*’taki analizlerinden onun Arap dili ve gramerine ileri düzeyde hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Talebelik yıllarında iyi bir eğitim alan Şânî’nin tefsir, hadis ve fıkıh gibi disiplinlere hâkim olduğu, girdiği imtihanlarda gösterdiği başarılarından ve yüklenmiş olduğu görevlerden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda hâl ehli olan müellif *Gülşen-i Efkar*’ında tasavvufa dair temaları işlemiştir. Onun Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde şiir yazması hem bu dillere hâkimiyetini hem de dilsel ve edebî yeteneğini göstermektedir. *el-İfşâh*’ta geçen şiirlerin şerhi esnasında arûza olan hakimiyetinin derinliğini göstermiştir. Müellif, daha ziyade edebî yönü ve şair kimliğiyle tanınmıştır. Şiirlerinde tasavvufî öğreti ve ahlakî temalar baskındır. Kınalızâde, Şânî’nin güzel ahlak, üstün meziyetler ve devlete hizmette döneminin meşhurlarından olduğunu kaydetmiştir.²¹ Şânî, tasavvuf ehli bir aileye mensuptur. Halvetiyye tarikatının Rûşeniyye kolunun bir şubesi olan Gülşenî tarikatının müntesibi olan Şânî’nin mürşidi, Abdülkerim Efendi’dir (ö.922/1584). Tarikattaki mertebesi ve görevi hakkında bir bilgi yoktur. Şânî, *el-İfşâh*’ın girişinde, eserini yazdığı ortamdan bahsederken, sıkıntılı zamanlar olduğundan ve üzerine gelen fitne ve musibetlerden söz etmektedir. Atandığı bazı görevlerde kısa süre kalması ve çok yer değiştirmesi, onun hayatında bazı zorluklara maruz kaldığını göstermektedir. Esrinin girişinde söz ettiği fitne ve engellerin buna işaret etmesi muhtemeldir.

2. Eserleri

Şânî’nin, koleksiyonlarda kayıtlı ikisi Türkçe beşi Arapça olmak üzere toplam yedi eserinin varlığı bilinmektedir.

2.1. Manzûme-i ‘Avâmîl

Şânî’ye ait bu eserin üç adet yazma nüshası tespit edilmiştir. Bunlar, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Koleksiyonunda 2573-01 numaralı kayıta 1b-7a varaklar arasında yer alan nüsha, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 406/2 numaralı nüsha ve Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Aşir Efendi Koleksiyonu 444/1 numarada kayıtlı nüshadır. Şânî’nin 1579 yılında kaleme aldığı ve Arap gramerini konu

²⁰ Atâî, *a.g.e.*, II/1386; Kurmuş, *a.g.t.*, 8.

²¹ Kınalızâde, *a.g.e.*, 461.

edinen bu eser on iki bölüm ve 137 beyitten müteşekkil manzum bir çalışmadır. Osmanlı Türkçesiyle yazılan eser Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) 'Avâmil'inin çevirisi niteliğindedir. Arûz vezninin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Müellifin beyanına göre eser, Karamanlı talebelerin okumalarına yardımcı olmak maksadıyla yazılmıştır.²²

2.2. Gülşen-i Efkâr

Sultan III. Murad devrinde (1574-1595) yazıldığı bilinen eserin Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu numara 3731, İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi numara 1917 ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi numara 3040'ta kayıtlı olmak üzere bilinen üç yazma nüshası vardır.²³ Tasavvufi ve ahlakî konuların işlendiği mesnevî türü bir eserdir. Fazilete dair konular devlet, ahlak, akıl ve hilmin somutlaştırılmasıyla elde edilen ve bu kavramları temsil eden dört kahraman tarafından tartışılır. Aralarında ihtilaflı konuları sordukları -mürşid-i kâmilî temsil eden- rûh-ı pür-hikmet onlara nasihat ederek her birinin eksik yönlerini anlatır. Arûzun fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılan bu manzûm eser 1730 beyitten oluşmaktadır. Eser hakkında yüksek lisans ve doktora düzeyinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.²⁴

2.3. Zerî'atü'l-Ebrâr fî Na'ti'n-Nebiyi'l-Muhtâr

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3782 numaralı kayıta iki varak hâlinde bulunan bu eser 95 beyitten oluşan bir na'ttır.²⁵ Şânî eserinde, Hz. Peygamber'in güzel ahlakından ve üstün meziyetlerinden bahsederek onu övmektedir.

2.4. Mir'atü's-Safâ

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 1478 ve İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmalar Koleksiyonu 59 numarada kayıtlı iki nüshası bulunan 9 varaklık bu eserde, esmâü'l-hüsnâ ve tecellileri konu edilmiştir. Şânî, bu eserini şeyhi Abdülkerim b. Gülşenî'ye (ö. 992/1584) ithaf etmiştir.²⁶

2.5. Risâle fî's-Semâvâtî ve'l-Erâzîne ve mâ Fîhinne

Eserin yazma nüshası Bayezid Kütüphanesinde 5291 numara ile kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan ve 27 varaktan oluşan eser ilginç bir denemedir. Cennet, cehennem, ruh ve ölüm gibi konuların yanı sıra yeryüzü ve gökyüzünün tabakaları ve güneşin doğuşu ile batışı gibi konuları ele almıştır.²⁷

²² Ali Öztürk, "XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), 61.

²³ Munise Koç, "Gülşen-i Efkâr (Şânî)", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, 2013, (erişim 17 Nisan 2024).

²⁴ İdris Söylemez, "Larendeli Şânî'nin Manzum Avâmil Adlı Eseri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/II (2021): 342.

²⁵ Kurmuş, a.g.t., 16.

²⁶ Sefacan Doğru, "Mir'atü's-Safâ (Şânî)", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, 2013, (erişim 18 Nisan 2024).

²⁷ Kurmuş, a.g.t., 17.

2.6. el-‘Ucelâ

Çeşitli fikhî meselelerin tartışıldığı Arapça tek varaktan oluşmakta olup, Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonunda 981 numara ile kayıtlıdır. Son bölümde yazar ve eser isminin yer aldığı bu risalenin tek varak mı olduğu yoksa gün yüzüne çıkarılamayan başka varaklarının da olup olmadığı konusunda bilgi mevcut değildir.

2.7. el-İfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Miftâh

Araştırmamızın konusunu oluşturan bu eserde Şânî, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm*'unda geçen beyitleri ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

2.7.1. Biçim ve İçerik Açısından el-İfşâh

el-İfşâh'ın konu sıralamasında Şânî, Sekkâkî'nin yöntemine sadık kalmıştır. Beyitlerin şerhinde ise eserin tamamına yayılan ve değişkenlik göstermeyen bir sistem takip etmiştir. Eserin içeriği, aynı zamanda onu benzer eserlerden ayıran yönünü oluşturur.

2.7.2. Yazma Nüshaları

Muhtelif koleksiyonlarda *el-İfşâh*'ın dört farklı yazma nüshası mevcuttur. Eserin yazma nüshalarına ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir. Talik hattıyla kaleme alınan Şehid Ali Paşa nüshası oldukça iyi korunmuştur. Ana metinde siyah mürekkep kullanılmıştır. Fasil başlıkları ile beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca önemli paragraf başlarının üst kısmı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Her sayfa 21 satırdan müteşekkildir. Satırlarda 11 ile 13 arası kelime vardır. Nuruosmaniye nüshasının her sayfasında, 10 ile 11 arası kelimedenden oluşan 21 satır vardır. Konu başlarında kırmızı mürekkep kullanılmış, ana metin ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazısı rahat okunabilen ve iyi korunmuş olan nüshanın baş kısmına bölüm başlıkları ile sayfalarını gösteren bir fihrist eklenmiştir. Yusuf Ağa nüshası her birinde 9 ile 11 arasında kelime bulunan 21 satırdan müteşekkil güzel bir nüshadır. Melik Abdülaziz nüshası ise diğerlerine göre daha yıpranmıştır. Ayrıca metin içinde eksik kelime ve cümleler vardır. Her sayfası 21 satırdan oluşan bu nüshanın her satırında 10 ile 12 arasında kelime vardır. Bu yazma nüshalarda, müellif nüshası olduğunu ya da üst düzey bir devlet yetkilisine yazıldığını gösterir herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

Tablo 1: *el-İfşâh*'ın Yazma Nüshalarının Özellikleri

Nüsha	Şehid Ali Paşa Nüshası	Nuruosmaniye Nüshası	Yusuf Ağa Nüshası	Medine Melik Abdülaziz Nüshası
Kütüphane	Süleymaniye Yazma Eserler	Nuruosmaniye	Konya Yusuf Ağa	Melik Abdülaziz
Koleksiyon	Şehid Ali Paşa	Nuruosmaniye	Yusuf Ağa	Arif Hikmet
Koleksiyon numarası	02164	04464	YY0000004959	5/416
Bibliyografik kayıt numarası	330681	179017	118068	2690

Yazı türü	Talik	Talik	Talik	Fârisî
Varak, satır sayısı	290 varak, 21 satır	229 varak,	287 varak, 21 satır	328 varak, 21 satır
Boyutlar	195x130-122x60 mm.	273x167-170x80 mm	240x145-160x75 mm.	
Cilt özelliği	Meşin kaplı	Kenarları kahve-rengi deri kaplı, ortası ebrulu kâğıt kaplı, şirazeli, miklebli cilt	Tam meşin kaplı şemseli ve şirazeli, tehzipli ve kenarları altın yaldız çerçevesi	

2.7.3. Müellifin Eseri Yazma Nedeni

Şânî, *el-İfşâh*'ın giriş kısmında eserini yazma sebebine değinmiştir. Onun bahsettiği gerekçeler, aynı zamanda, kendi eserini diğer şerhlerden ayıran hususlardır. Sekkâkî'nin *el-Miftâh*'ını mükemmel olarak niteleyen müellif, onun üzerine yapılan çalışmaların ise yetersiz olduğunu düşünmektedir. Müellifin araştırması neticesinde elde ettiği sonuca göre, kendisini ilme adanmış birçok ilim ehli bile, eserde geçen mısraları birbirinden ayıramamakta, iki beyti bir beyit sanmaktadır. Şiirlerde geçen edebî sanatlardan habersiz oldukları için, şairlerin anlatmak istedikleri manaları anlamaktan uzak kalmaktadırlar. *el-Miftâh*'ın anlaşılması hususunda ortaya çıkan bu eksikliğin sebebini müellif, bu eser üzerine yapılan çalışmaların yetersizliğinde bulmuştur. Buna göre kendi zamanına kadar *el-Miftâh*'a şerh yazanlar, bu nefis eserin ihtiva ettiği incelikleri idrak edememişlerdir. Şiirlerin üzerindeki, altında birçok edebî incelikler yatan perdeleri kaldırmaktan aciz kalmışlardır. Öyle ki *el-Miftâh*'da bulunan beyitler, taze olgun hurma ve taze üzüm gibi olmasına rağmen, bugüne kadar onu koparan olmamıştır. Hatta hiçbir âlim, eserin ilk yazıldığı andan müellifin yaşadığı zamana kadar eserin meyvesini doğru bir şekilde toplayamamıştır. Bazı kimseler eserin şerhi maksadıyla uzun açıklamalara girişmiş, ancak sonuçta şiirlerin ihtiva ettiği edebî güzelliklere ulaşamamıştır. Aksine, eserin şerhlerinin bir kısmı da eserin muğlak yerlerini kısa ve kinayeli bir anlatım üslubuyla çözmeye çalışmıştır. Müellife göre bütün bunların sebebi meselelerin tam kavranamaması, dolayısıyla girift konuların üzerine yoğunlaşmak yerine kolay yolun tercih edilmesidir. Özellikle hiçbir dilci eserdeki beyitlerin bahirlerini, kafiye düzenini ve edebî sanatlarını incelemeye teşebbüs etmemiştir. Hâlbuki bütün bunlar eserin anlaşılması için açıklığa kavuşturulması gereken konulardır. Bunula birlikte müellif, bazı konuları iyi anlayamaması ya da anlayış yetersizliğinden kaynaklanan hata yapma ihtimalini reddetmemektedir.²⁸

Şânî, *el-Miftâh* üzerine kaleme alınan şerhlerde gördüğü bu eksiklikleri telafi etmek ve eserden tam istifadeyi temin etmek maksadıyla söz konusu eserini yazmaya karar verdiğini söylemektedir. Şânî, gökyüzünden süzülen güneş ışığı gibi okuyucuların zihnini aydınlatması, âlim ve yönetici bütün üstün kimselerin yararlanması ümidiyle eserine *el-İfşâh* ismini verdiğini söylemektedir. *el-İfşâh*'ın, ilim sahibi erdemli kimseler nazarında müellifin, padişah III. Mehmed'in saltanatını desteklediğini ve onun şanını

²⁸ Şânî, *a.g.e.*, 2a.

yücelttiğini gösteren bir delil olarak görüleceğini söylemektedir. Müellifin bu ifadesinden padişah veya yetkililer nezdinde birtakım olumsuzluklara maruz kaldığına ilişkin bir çıkarım yapılabilir.²⁹ Müellifin kaydettiği bu bilgiye göre eser, III. Mehmed'in tahtta olduğu 1595-1603 tarihleri arasında yazılmış olmalıdır. Bu dönem aynı zamanda müellifin hayatında kısa süreli olmak kaydıyla birçok farklı yerlerde görev yaptığı bir döneme denk gelmektedir.

2.7.4. Müellifin Kaynakları

Şânî'nin eserinin bir şerhten ibaret olduğunu düşünmek isabetli olmaz. Beyitlerinde geçen kelimelerin incelenmesi ve gramer kurallarının belirlenmesi birçok lügat ve gramer kitabına müracaatı gerektirmektedir. Aynı şekilde beyitlerin belagat ve arûz yönünden ele alınması bu alanla ilgili eserlere başvurmayı gerektirir. Yine şiirleri söyleyen şairlerin tespiti ve hâl tercümelerinin anlatılması da birçok şiir, tarih ve tabakat eserlerine başvurmayı gerekli kılmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında, müellife kaynaklık eden geniş bir literatürün varlığından söz edilebilir. Nitekim müellif, modern dönem eserlerinde görüldüğü gibi kitabının sonunda kullandığı kaynakları aktarmıştır. Şânî, yararlandığı kaynaklara çeşitli şekillerde atıf yapmıştır. Bazen *قَالَ الْجَوْهَرِي* /*qâle'l-Cevherî* örneğindeki gibi doğrudan eser sahibinin ismini ya da eserini zikreder. Anlatmış olduğu bir konuyu bir kaynağa dayandırmak istediğinde, konunun sonunda *كَذَا فِي كَذَا* /*keẓâ fi'l-Esâs* diyerek kaynağına işaret eder. Onun, kaynak kısmında zikrettiği ancak metin içerisinde ismini anmadan yararlandığı kaynaklar da vardır. Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *eş-Şihâh*'ı, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Esâsü'l-belâğa*'sı ve *el-Kuşâtâsü'l-müstakîm fi'l-'arûz*'u, Merzûkî'nin (ö. 421/1030) *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*'si, Cürçânî'nin *Esrârü'l-belâğa* ve *Delâ'ilü'l-i'câz*'ı müellifin en çok müracaat ettiği kaynaklar arasındadır.³⁰

2.7.5. Müellifin Metodu

Şânî, kitabının bölüm başlıklarının belirlenmesinde ve isimlendirilmesinde Sekkâkî'nin yöntemine sadık kalmıştır. Bu çerçevede müellifin eserinde de 59 ana ve 224 ara başlık altında 224 beyti şerh etmiştir. Şânî, takip ettiği yöntemle eserinin tamamında sadık kalmıştır. O, yazdığı şerhin *el-Miftâh*'ın bütün zorluklarını çözeceğini, problemleri ve çözümsüz görünen yerlerinin üzerindeki örtüyü kaldıracağını, beyitlerin lafız, mana, vezin ve yapılarındaki anlamaya engel olacak bütün güçlüklerin üstesinden geleceğini söylemektedir. Eksiksiz bir eser yazmaya giriştiğinden söz etmektedir. Şânî, eserini yazmaya başlamadan önce, kıt imkânlarla rağmen kendisinden önce yazılmış şerh ve haşiyeleri incelemiştir. Müellif, yaşadığı dönemdeki Arap dili çalışmalarına uygun olarak şerh ve haşiyeye geleneğini sürdürmüştür. Alıntılardığı görüşlerin neredeyse tamamının kime ait olduğunu belirtmesi, eserin kıymetini artırmıştır. Gramer ve belagata ilişkin kendi görüşlerini yeri geldikçe *أقول* /*ekûlû* "ben derim ki" diyerek anlatmıştır.

²⁹ Şânî, *a.g.e.*, 2b.

³⁰ İbrâhim b. Muhârib b. Yûsuf Ahmedî, "el-İfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Mişbâh dirâsetün ve tahkîk" (Yüksek lisans tezi, el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, 2012), 38.

Şânî, Sekkâkî'nin eserinde geçen şiir şâhidlerini incelediği eserinin sonunda, eseri inşada takip ettiği metottan bahsetmektedir. Buna göre, ilgili beytin öncesinde ve sonrasında geçen beyitleri zikrederek işe başlamaktadır. Gerekli gördüğü yerlerde matla' ve makta' beyitlerine de yer vermiştir. Sonra şiirin kime ait olduğunu tespitini yapmıştır. Söyleyenini tespit edemediği şiirler olmakla birlikte çoğunluğunu belirlemiştir. İsmi, mensubiyeti, varsa lakabı, niçin o lakapla anıldığının bilgisiyle birlikte şairlerin hayatlarına yer vermiştir. Varsa bu konudaki tartışmaları ele almıştır. Ancak kime ait olduğunu tespit edemediği beyitleri, "bu beytin kime ait olduğu belli değildir", "bu beyit bazı fasih kimselere aittir", "bu beytin kime ait olduğunu tespit edemedim" ve "beyit bazı Araplara aittir" gibi ifadelerle nitelendirmiştir. Beyitlerin i'rabını ve kelimelerin anlam analizini yaparak şerhine devam eden müellif, ilgili kısımda verilen örneklerde de görüleceği üzere, i'rab konusunda hiçbir detayı atlamamıştır. Yeri geldikçe dilbilgisi kuralları, kelimelerin etimolojisi ve semantik özelliklerine dair ayrıntılı inceleme ve tartışmalara girmiştir. Sonra beyitlerin anlamını ve ilgili tartışmaları ele almıştır. İstîşâd noktasını açıkladıktan sonra beytin edebî özelliklerini tahlile geçmiştir. Bu çerçevede, beyitlerde bulunan edebî sanatların tespitini yapmış, kafiye düzenini ve türlerini en ince ayrıntısına kadar incelemiştir. Sonra ilgili beytin bahrini saptamıştır. Her bir beytin arûz veznini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Beyitlerin takti'lerini belirleyerek şiirin yazıldığı tef'ilelerle bölümleri karşılaştırarak şiirin vezin ve bahr uyumunun kontrolünü yapmıştır. Şânî, bu üslubu eserinin tamamına uygulamıştır.

Şânî'nin eseri incelendiğinde, beyitlerin kime ait olduğunu ortaya konulması, söz dizimi açısından gramer kurallarının tespiti ve istîşâd mahallinin belirlenmesi gibi meselelerin işlenişinde Aynî'nin (ö. 855/1451) *el-Makâşidü'n-nahviyye*'siyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yine Abbâsî'nin (ö. 963/1556) *Me'âhidü't-tenşiş*'ine çokça atıfta bulunmasından ve bazı konuların işlenişinde, iki eser arasındaki benzerliklerden hareketle yöntem açısından Şânî'nin Abbâsî'den etkilendiğinin söylenmesi mümkündür. Ancak beyitleri arûzun tüm incelikleri açısından incelemesi müellifin eserini benzerlerinden ayırmaktadır. Yine diğer eserlerle benzerlik gösteren yerlerde Şânî konuları daha açıklayıcı, detaylı ve anlaşılır şekilde işlemiştir ki bu da onun eserini diğerlerinden ayıran diğer önemli bir noktadır. *el-Miftâh*'ın doğru anlaşılması konusundaki boşluğu doldurmak amacıyla kaleme aldığını söylediği eserinde Şânî, anlamı gizleyecek derecede ihtisardan ve usandırarak ölçüde uzatmadan kaçındığını ifade etmektedir. Ancak şâhidlerin i'rabının yapıldığı yerlerde bazen konuyla doğrudan ilgisi olmayan gramer tartışmalarına yer vermesi ve anlam analizlerinde yer yer uzun açıklamalarda bulunması, gereğinden fazla uzatma ve bağlamdan kopmalara sebep olmuştur.

2.7.5.1. Şiir Beyitlerinin Tespitinin Yapılması

Şânî, *Miftâh*'ta geçen şiirleri gerek gördüğü yerlerde öncesi veya sonrasıyla zikrettiği beyitlerin kime ait olduğunu tartışmaya açmıştır. Müellif, 224 adet beyitten 185 beytin kime ait olduğunu belirlemiş 39 şiirin ise sahibini tespit edemediğini beyan etmiştir. Bu çerçevede, kimliğini tespit edebildiği şairlerin hayatı hakkında bilinenleri aktarmıştır. Varsa şairin yaşadığı önemli olaylara ve lakabına ya da nispet ismine ait bilgilere değinmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde şairin kabilesiyle ilgili bilgilere yer vermiştir. Kime ait olduğunu tespit edemediği şiirlerle ilgili genellikle "beyit bir kısım

Araplara aittir. Önemli kitapları incelememe rağmen şiirin şairine ilişkin bir bilgiye rastlayamadım”³¹ diyerek, ilgili beytin kime ait olduğunu bilinmediğini anlatmıştır.

2.7.5.2. Beyitlerin Lügat Açısından İncelenmesi

Şânî, şiirlerde geçen kelimelerin anlamlarını tespitite, çoğunlukla Cevherî’nin eş-Şihâh’ından yararlanmışır. Müellif beyitlerde geçen kelimelerden izaha muhtaç olarak gördüklerinin açıklamasını yapmıştır. Semantik analizdeki başarısı sayesinde, anlam açısından kapalılık ve muğlaklık bırakmamıştır. Analizini yaptığı kelimelerin sözlükteki ilk anlamını verdikten sonra, yan anlamlarına da değinmiş, emsâl ya da deyim içinde kullanılan anlamlarına işaret de etmiştir. Ayrıca, varsa leksikografların görüşlerini aktarmıştır. Zaman zaman kendi görüşünü veya tercihini belirtmeyi de ihmal etmemiştir. Yerinde ve gerektiği kadar söz söyleme kurallarından biri olan öznenin terk edilmesine örnek olarak zikredilen ve şairin içinde bulunduğu ruh hâlini, sevgilisinin hayâlî olarak sorduğu soruya verdiği cevapta tasvir eden,

قَالَ لِي كَيْفَ أَنتَ قُلْتُ غَلِيلٌ سَهْرٌ دَائِمٌ وَحُزْنٌ طَوِيلٌ

“Bana nasılsın diye sordu sevgili, ben de sürekli uykusuzluk ve tükenmez hüznü nede niyle hastayım dedim”

beytindeki سَهْر/seher kelimesi, müellifin anlam analizine iyi bir örnektir. سَهْر/seher kelimesi الْبَقْطَةُ/el-yakaža “uyanıklık” demektir. Geceyi uykusuz geçirdim anlamında سَهْر/sehertü’l-bâriha denir. Bir kimsenin uyanıklık ve çevikliğinin, ani harekete geçme yeteneğine sahip olmasının parlayan bir yıldırıma benzetildiği سَاهِر/berkun sâhir deyiminde سَاهِر/sâhir kelimesi mecazî anlamda kullanılmışır. Bir kimsenin ya da bir canlının sabaha kadar uyumamasını veya sabaha kadar şimşek çakması durumunu edebî bir dille dramatize etmek için kullanılan ve “şimşek sabaha kadar uyumadı” anlamına gelen سَهْر/seher kelimesi de bu kelime yan anlamında kullanılmışır. Yine bir görev ya da sorumluluk bilinciyle, tehlikeli veya önemli bir durumu gözetlemek için sabaha kadar uyanık olarak tetikte bekleyen kişiyi anlatan “uyanık göz” anlamındaki سَاهِر/seher kelimesi de benzer bir durum vardır. Şânî, bu açıklamalardan sonra Zemahşerî’nin Esâsü’l-belâğa’sına atıfta bulunarak, bu kelimenin anlamı ve şairin tercihiyle ilgili tartışmalara geçer. Buna göre İbn Kemal (ö. 940/1534), şairin سَهْر/seher yerine أَرَق/erik kelimesini kullanmasının daha uygun olacağını düşünür. Çünkü kaygı ve üzüntüden geceyi uykusuz geçirmek anlamına gelen أَرَق/erik kelimesi şairin ruh hâlini anlatmakta daha başarılı olur. Mutarriżi (ö. 610/1213) el-İzâh şerhu Maķâmâtî’l-Harîrî’inde أَرَق/erik kelimesinin bu anlama geldiğini söylemiştir. Anlam tartışmasını bu şekilde verdikten sonra Şânî, kendi görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre, سَهْر/seher ve أَرَق/erik kelimeleri eş anlamlıdır. Nitekim Cevherî de aynısını söylemiştir. Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ise سَهْر/seher’in أَرَق/erik’e neden olduğunu söylemiştir.³²

³¹ Şânî, a.g.e., 8a.

³² Şânî, a.g.e., 8b.

2.7.5.3. Beyitlerin Gramer Açısından İncelenesi

Beyitleri oluşturan kelimeleri ve cümleleri sarf ve nahiv açısından tek tek inceleyen Şânî, bu çerçevede birçok dilsel probleme, onlarla ilgili tartışmalara ve çözüm yollarına temas etmiştir. Her beytin i'rabını yapmıştır. Sonra kelimelerin anlam analizlerini işlemiştir. Varsa bu konudaki farklı görüşlere yer vermiştir. Kelimelerin kök anlamlarının yanında mecâzî ve kinevî anlamlarını da belirledikten sonra, ilgili beyitte hangi anlamda kullanıldığının tespitini yapmıştır. Anlamları açıklarken bazen âyet ve hadislerden deliller zikretmiştir. Zaman zaman kendine has görüşler serdettiği de olmuştur. Bu yönüyle eser, sadece bir edebiyat kitabı değil, aynı zamanda detaylı çözümlemelerin yer aldığı bir gramer kitabını andırır. Bu çalışmada örnek olarak, Sekkâkî'nin, müsnedün ileyhin gizlenmesi gereken yerde zikredilmesine tanık olarak zikrettiği aşağıdaki beyit ve onun Şânî tarafından dilsel çözümlemesine yer verilmiştir.

يَا ابْنَ الْمَكَارِمِ مِنْ عَدْنَانَ قَدْ عَلِمُوا وَتَالِدَ الْمَجْدِ بَيْنَ الْعَمِّ وَالْخَالِ

“Ey Adnan’dan gelen soylu kişinin evladı!

İnsanlar bildiler amcalar ve halalar arasında senin şan ve şerefini”

Şânî'nin bu beytin gramatikal yapısını tahlili şu şekildedir: “يَا/yâ nidâ harfidir. Ebû Hayyân (ö. 745/1344) bu nidâ harfiyle hem uzak hem de yakına seslenmenin mümkün olması nedeniyle söz konusu nidâ harfinin, nidâ harflerinin en geneli olduğunu söylemiştir. İbn Hişâm (ö. 761/1360) *Muğni'l-lebîb*'de يَا/yâ edatının ister hakikaten olsun isterse uyuyan ya da unutan kimseye seslenmekte olduğu gibi hükmen olsun mutlak manada uzak için kullanılan bir edat olduğunu söylemiştir. Ona göre bu edatın yakındaki bir kimseye seslenmek için kullanılması tekit maksadıyladır. Bazı dilcilere göre ise bu edat yakın ve uzağa seslenmekte ortak kullanılan bir nidâ harfidir. ابْن/İbne, kendisinden sonra gelen الْمَكَارِم/el-mekârimi kelimesine muzâaf olduğu için mansubdur. Bu kelimenin nasb i'rabını alması dilcilerin çoğunluğuna göre, öncesinde bulunan gizli اذْعُو/ed'û fiili; bazı dilcilere göre de يَا/yâ nidâ harfinin fiilin yerini alması nedeniyledir. الْمَكَارِم/el-mekârim, مَكْرَمَة/mekrame kelimesinin çoğuludur. Bazı nüshalarda الْمَكَارِم/el-mekârim yerine, أَكْرَم/ekrem'in çoğul kipi olan أَكْرَام/ekârim kelimesiyle nakledilmiştir. Şânî, ال/el takısı almayan ef'al-i tafdillerin çoğulunun kullanılmayacağı gerekçesiyle, bu kelimenin harf-i tarifli olarak kullanılmasını tercih etmiştir.

عَدْنَانَ/min 'Adnâne مِنْ/min ilk harfi kesre harekeli ve sükun üzere mebni olan bir harf-i cerdir. İbn Dürüsteveyh'e (ö. 347/958) göre, ilk harfi fetha olması gerekirken, isim olan مَنْ /men ile karışmaması için kesre hareke almıştır. Kisâî (ö. 189/805) ve Ferrâ'ya (ö. 207/822) göre bu edatın aslı مِنَّا/minâ şeklindedir. Ancak çok kullanıldığı için sonundaki elif düşürülmüştür. Ancak dilcilerin çoğunluğuna göre bu kelime sünâidir. عَدْنَانَ/Adnâne, Hz. Peygamber'in soyundan bir erkek adıyla sonradan kabilenin ismi olmuştur. Şânî burada, Hz. Peygamber ile Adnân arasında yirmi ceddin geçtiğini söylemiş ve onların isimlerini zikretmiştir. Bir erkek ya da kadın isminin bir kabile veya yer ismine dönüşmesi durumunda ortaya çıkacak muhtemel dilbilgisi kurallarının tartışmasına değinmiştir. عَدْنَانَ/Adnâne kelimesi ister bir erkek ismi, isterse kabile ya

da semt ismi olarak kullanılsın, her durumda gayr-i münсарiftir. Çünkü bu kelime, alemiyyet ve elif nûn olmak üzere münсарifliğe engel olan iki illet vardır.”³³ Şânî, bundan sonra İbn Uşfûr’dan (ö. 669/1270) naklen, özel isimken bir kabile veya semt ismi olarak kullanılan kelimelerin gayr-i münсарif olmalarıyla ilgili detaylı bilgi aktarmıştır. “مِنْ عَدْنَانَ/min ‘Adnâne terkiбinde iki ihtimal vardır. Birinci ihtimale göre bu ifade, zarf-ı müstekardır. Her ne kadar meşhur görüşe ters olsa da kendisinden önceki المكارم/el-mekârim kelimesinin sıfatı olmak üzere marife الكائن/el-kâin taktir edilmiştir. Teftâzânî (ö. 792/1390) ve İbn Kemal (ö. 940/1534) de bu görüştedir. Çoğunluğun kabulüne göre zarf-ı müstekarda gizli nekre isim ya da fiil bulunur.”³⁴ Şânî, bu bilgileri naklettikten sonra zarfla ilgili tartışmaları ayrıntılı olarak ele almıştır. Zarflarda marife amilin taktirinin Araplar duyulmamış ve onlardan böyle bir bilginin nakledilmemiş olmasına rağmen bunun nasıl caiz olacağına dair muhtemel bir soruya şöyle cevap vermiştir: “Bağlamın gereklerine uygun olarak bu niçin caiz olmasın. Zira anlamın açık ve amaca uygunluğu ve bağlamın gerekliliğine riayet âlimlere göre zorunludur.”³⁵ Müellifin naklettiği ikinci seçeneğe göre عَدْنَانَ/min ‘Adnâne kelimesi münâdâ olan ابْنُ المكارم /İbne’l-mekârim veya المكارم/el-mekârim kelimesinin hâlidir. Yine müellif, bu konudaki ihtilaf-lara ve hâl konusuna geniş bir şekilde değinmiştir.³⁶

Şânî, قَدْ عَلِمُوا/kad ‘alimû ifadesinin iki matuf arasında kalan itiraz cümlesi olduğunu söyledikten sonra itiraz cümlesiyle ilgili gramer kurallarını ve ilgili tartışmaları bütün detaylarıyla işlemiştir. Ayrıca cümledeki cemi müzekker zamiri olan وَ/vâv’ın nereye döndüğüyle ilgili tartışmalara değinmiştir. Sıfatın mevsûfuna izafeti türünden bir isim tamlaması olan وَالْخَالِ بَيْنَ الْعَمِّ وَتَالِدِ المجدِ/vetâlidü’l-mecdi beyne’l-‘ammi ve’l-hâl ifadesi münâda olan ابْنُ/ibne üzerine atfedilmiştir. Muzâf ve muzâfûn ileyh olan بَيْنَ الْعَمِّ بَيْنَ الْعَمِّ/veyne’l-‘ammi ve’l-hâl terkiбi المجدِ/el-mecd kelimesinin hâlidir. Müellif bu tamlamada geçen kelimelerin yapısal özellikleri ve anlamlarıyla ilgili tartışmalara değinmiştir. Ayrıca ayrıntılı anlam analizine girmiştir.³⁷ Bu örnekte de görüldüğü üzere Şânî’nin eserinde, beyitlerin edebî özelliklerinin yanında yoğun dilsel analiz ve gramer tartışmaları vardır.

2.7.5.4. Beyitlerin Belagat Açısından İncelenmesi

Şânî, istişhad beyitlerini önce belagat yönünden inceleyerek, her bir beytin ihtiva ettiği söz sanatlarını belirlemiştir. Ardından beyitleri arûz açısından ele almıştır. Bu çerçevede beyitlerin kafiye düzenini ve veznini belirlemiş, bahirlerle şiirlerin kontrolünü yapmadan önce şiirin yazıldığı vezin hakkında tafsilatlı bilgi vermiştir. Şânî’nin bu yöntemi, onun eserinin kıymetini daha da artırmıştır. Şöyle ki, *el-İfşâh* sadece bir şerh değil, bahirlerin oluşmasına ilişkin içerdiği kıymetli bilgilerle aynı zamanda arûz vezniyle

³³ Şânî, *a.g.e.*, 24b.

³⁴ Şânî, *a.g.e.*, 25b.

³⁵ Şânî, *a.g.e.*, 25b.

³⁶ Şânî, *a.g.e.*, 25b.

³⁷ Şânî, *a.g.e.*, 24b-26b.

ilgili bir temel bilgi kaynağı niteliğindedir. Örnek olarak zikredilen aşağıdaki beytin edebî analizi, müellifin takip ettiği sistem hakkında fikir vermektedir.

إِلَهِ عِبْدُكَ الْعَاصِي أَتَاكَ مُؤَرَّأً بِالذُّنُوبِ وَقَدْ دَعَاكَ

“İlâhî sana geldi kulun, günahkâr, yalvardı sana, günahlarını itiraf ederek”

Şânî’ye göre bu beyitte taşrî‘ sanatı vardır.³⁸ Çünkü beytin ‘arûzu olan اَتَاكَ/etâkâ ile zarbı olan دَعَا/de‘âkâ kelimelerinde, ikiden fazla aynı sesin kullanılması suretiyle zengin kafiyeğe yer verilerek taşrî‘ yapılmıştır.³⁹ Lafız ve mana uyumuna riayet edilerek العَاصِي/ve الذُّنُوب_/kelimelerinde îtilâf sanatı yapılmıştır.⁴⁰ Ayrıca birbirleriyle ilgili olan ve aralarında zıtlık bulunan اِلَهِ/ilâhî ve عَبْدٌ/‘abd kelimeleri aynı cümlede zikredilerek tîbâk yapılmıştır.⁴¹

Beyit, arûzun المُوْتَلَفَة/el-mü’telife denilen ikinci dairesinin وَاْفِر/vâfir vezniyle (bahr) söylenmiştir.⁴² Ancak beyitlerin ritmini iyileştirmek amacıyla tef‘ilelelerde bir dizi de-ğişiklik yapılmıştır. Beytin şadr, haşv ve ibtidâ kısmı ma‘şûbdur.⁴³ Vâfir vezninin tef‘ilelerini oluşturan مُفَاعَلَتُنْ/müfâ‘aletün tef‘ilesine uygulanan aşb işlemi neticesinde tef‘ilenin vetid hecesinden sonraki ağır sebebin ikinci harfi olan ل/lâm, مُفَاعَلَتُنْ/müfâ‘al-tün şeklinde sakın kılınmıştır.⁴⁴ Bu tef‘ile de tatbikatta vezindaşı olan مَفَاعِيلُنْ/mefâ‘ilün veznine aktarılmıştır. Daha sonra vâfir vezninin ‘arûz ve zarb kısımlarına katf

³⁸ Taşrî‘: Beytin her iki mısraının son kelimelerinin kendi aralarında kafiye olmasına taşrî‘ denir. Bu beyitte اَتَاكَ/etâkâ ve دَعَا/de‘âkâ kelimelerinde ikiden çok ses benzerliği olduğu için taşrî‘ sanatı vardır.

³⁹ ‘Aruz: Kasidenin ilk beytin sadr denilen ilk mısraının son tef‘ilesine ‘aruz denir. Zarb: Kasidenin ilk beytinin ‘acüz denilen ikinci mısraının son tef‘ilesine zarb denir.

⁴⁰ İtilâf: Sözü tesirini artırmak ve ses ahengi ile anlamın uyumunu sağlamak amacıyla vezin, lafız ve mana uyumlu olması anlamına gelen bir bedi‘ sanatıdır.

⁴¹ Tîbâk: Bir bedi‘ terimi olan ve tezat olarak da ifade edilen tîbâk sanatı, birbirine zıt iki sözcüğün aynı beyitte, dizide ya da söz öbeğinde bir arada zikredilmesine denir.

⁴² On altı ideal arûz vezninin tef‘ilelerinin hareketli ve sakın harflerinin sayılarına ve sıralanışına göre tasnifinin neticesinde ortaya çıkan beş gruptan her birine daire denir. Birinci daire المَخْتَلَفَة/el-muhtelifa dairesi olup tavil, medîd ve basit bahirlerinden oluşur. Vâfir ve kâmil bahirlerinin yer aldığı ikinci daire المُوْتَلَفَة/el-mü’telife ismini alır. Üçüncü daire المَجْتَلِبَة/el-müctelibe dairesidir. Bu dairede hezec, recez, ve remel bahirleri bulunur. Seri‘, münserih, hafif, muzâri‘, muktezab ve müctes bahirlerinin bulunduğu daire المَشْتَبِهَة/el-müştebihe ismini alan dördüncü dairesidir. Beşinci daire المَتَّفَقَة/el-müttefika dairesidir. Bu dairede mütekârib bahri ile Ahfeş el-Evsat’ın (ö. 215/830 [?]) arûza sonradan ilave ettiği mütedârik bahri yer alır. Bk. Nihad M. Çetin, “Arûz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, III (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 428.

⁴³ Şadr ve ‘Acüz: Kasidenin beyitleri her birine mısra denilen iki parçadan oluşur. Beytin ilk mısraına sadr, ikinci mısraına ise acüz denir. Haşv: Beytin ibtidâ, ‘aruz ve zarb dışındaki tef‘ilelerine haşv denir. İbtidâ: Beytin ilk şatrını oluşturan şadr kısmının ilk (başlangıç) tef‘ilesine ibtidâ denir. ‘Aşb/ma‘şûb: Müfred zihafın bir türü olan ‘aşb vâfir veznine mahsustur. Harekeli olan beşinci harfin tef‘ileden düşürülmesi şeklinde uygulanır. Kendisinde ‘aşb uygulanan tef‘ile ma‘şûb adını alır. Bk. Selahattin Fettahoğlu, “Arap Aruzu, Genel Esasları ve Zorunlu Vezin Değişimleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/LXIV (2019): 48.

⁴⁴ Sebeb: Tef‘ilelerin iki harften oluşan hecelerinin her birine sebep denir. Harflerin ikisi de hareketli (//) ise ağır sebep, birincisi hareketli ikincisi sakın (0/) ise hafif sebep adını alır. Vetid: Tef‘ilelerin üç harften oluşan hecelerinin her birine vetid denir. Üç harfli hecenin birinci ve üçüncü harfi hareketli, ikinci harfi sakın (0/) olursa ayrık vetid adını alır. İlk iki harfi hareketli, üçüncü harfi sakın (0//) olan vetidler birleşik vetid olarak isimlendirilir.

uygulanmış ve bu kısımlar فَعُولُنْ/fe‘ûlün hâlini almıştır.⁴⁵ Böylece vâfir bahrinin ölçüsü aşağıdaki şekilde oluşmuştur.

Tablo 2: Arûzun İkinci Dairesinin وافر/Vâfir Bahri

عجز/‘Acüz			صدر/Şadr		
ضرب/ Zarb	حشو/Haşv	حشو/Haşv	عروض/ ‘Aruz	حشو/Haşv	ابتداء/İbtidâ
فعلون	مفاعيلن	مفاعيلن	فعلون	مفاعيلن	مفاعيلن
Fe‘ûlün	Mefâ‘ilün	Mefâ‘ilün	Fe‘ûlün	Mefâ‘ilün	Mefâ‘ilün
0/ 0//	0/ 0/ 0//	0/ 0/ 0//	0/ 0//	0/ 0/ 0//	0/ 0/ 0//

Şânî, Sekkâkî’nin tanık beyitlerini analiz ederken, edebiyatın bütün inceliklerini dikkate almıştır. Beyitlerdeki kafiye çeşitlerini göz ardı etmemesi buna iyi bir örnektir. Müellif, yukarıda bahsi geçen beytin kafiye düzenini de incelemiştir. Buna göre اَتَاكَ/etâka ile دَعَا/de‘âka kelimelerinin her ikisinde de iki sakın elifin arasında harekeli ك/kâf geldiği için mütevâtir kafiye vardır.⁴⁶ Beytin şadr ve acüz kısmının son tef’ilelerinde bulunan اَتَاكَ/etâka ile دَعَا/de‘âka kelimelerinde müreddef kafiye vardır. Revî harfî olan ك/kâf harfinden sonra ridf-i aslî harflerinden elif geldiği için bu iki kelimedeki kafiye, müreddef kafiye’nin ridf-i müfred kısmına girmiştir.⁴⁷ Başka bir tasnife göre de اَتَاكَ/etâka ve دَعَا/de‘âka kelimelerinde kafiye-i mevsûle vardır. Çünkü her iki kelimede de revî harfî olan ك/kâfa /elif bitişmiştir.⁴⁸ Müellif söz konusu beytin taktî’lerini aşağıdaki şekilde belirlemiştir.

⁴⁵ Kaţf: Tef’ilenin ikinci hecesini oluşturan ağır sebebin ikinci harfî (tef’ilenin beşinci harfî) atılarak aşb uyguladıktan sonra, tef’ilenin sonunda oluşan hafif sebebin düşürülmesi eylemine kaţf denir. Kaţf işlemi uygulanmış tef’ile maķţûf ismini alır. مَفَاعِلُتُنْ/mufâ‘aletün tef’ilesi uygulanan kaţf işlemi sonrasında فَعُولُنْ/fe‘ûlün şekline dönüşür.

⁴⁶ Mütevâtir kafiye: Arap, Fars ve Türk edebiyatında kafiye çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Bunlardan biri de kafiye harfî ve öncesindeki harflerin sakın ya da harekeli olması durumuna göre yapılan tasniftir. Bu tasnife göre: Kafiye’li olan sözcüğün sonunda peş peşe iki tane sakın harf gelirse müterâdif kafiye, kafiye’li kelimenin sonu bir sakın harfle biterse mütevâtir kafiye, kafiye’li olan kelime peş peşe iki harekeli harften sonra bir tane sakın harfle biterse veya iki sakın harf arasına iki harekeli harf girerse mütedârik kafiye, sakın olan son harften önce üç adet harekeli harf bulunan kafiye müterâkib ve kafiye’li olan kelimenin sakın olan son harfinden önce dört harekeli harf bulunursa buna da mütekâvis kafiye denir. Bk. Songül Yağcıoğlu, “Klasik Edebiyatla İlgili Teorik Eserlerde Kafiye Bahsinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi”, *Türkiyat Mecmuası* 22/II (2012): 135.

⁴⁷ Revî: Kafiye kelimesinin ya da onun yerini tutan kelimenin son aslî harfine revî denir. Ridf: Revî harfinden sonra gelen, revî ile aralarına harekeli başka bir harf girmeyen ve hareke bakımından revîden önceki harfle aynı cinsten olan harfe ridf denir. Dokuz adet ridf harfî vardır. Bunlardan و/vâv, ي/ye ve /elif ridf-i aslîdir. Revî ile ridf-i aslî arasına giren ve sakın olan ه/He, ر/ra, س/sin, ش/şin, ف/fe ve ن/nûn harfleri ise ridf-i zâid olarak isimlendirilir. Müreddef kafiye: Kendisinde ridf harfî bulunan kafiye demektir. İki tür müreddef kafiye vardır. Bünyesinde aslî ridf harfleri olan و/vâv, ي/ye ve /elif harflerinden biri bulunan müreddef kafiye’ye ridf-i müfred; revî harfî ile ridf-i aslî arasına ridf-i zâid harflerinden birinin girdiği müreddef kafiye’ye ise ridf-i mürekkeb denir.

⁴⁸ Mevsûle kafiye: Revîye vasl harfinin bitişik olarak geldiği kafiye türüne mevsûle denir. Vasl harfî: Revî harfinden sonra gelen ve revîye muttasıl olan harftir.

Tablo 3: الٰهِي عَبْدُكَ الْغَاصِي اَتَاكَ مُقِرّاً بِالدُّنُوبِ وَقَدْ دَعَاكَ

دعاكا	ذنوب وقد	مقرنبذ	اتاكا	دكلعاصي	الٰهِي عب
فعولن	مفاعيلن	مفاعيلن	فعولن	مفاعيلن	مفاعيلن

2.7.6. el-İfşâh'ın Önemi

Şânî, eseri hakkında oldukça iddialı cümleler kurmuş, *el-Miftâh*'la ilgili yapılan çalışmaların neredeyse tamamını yetersiz bulmuştur. Müellif bu savında haksız sayılmaz. Onun eseri diğerlerinden gerçekten daha zengindir. Gerek *el-Miftâh*'ın tamamına yönelik şerhlerde gerekse üçüncü bölüm şerhleri ve şevâhid çalışmalarında *el-İfşâh*'da bulunan birçok bilgi yer almaz. Kendisinin de ifade ettiği gibi Şânî, şiir şevâhidlerini hiçbir meseleyi eksik bırakmayacak şekilde incelemiştir. Kıymetini somutlaştırmak bakımından, bir örnek üzerinden *el-İfşâh* ile bazı önemli şerhleri karşılaştırmak isabetli olacaktır. Sekkâki haberin saygınlığına işaret etmek maksadıyla müsnedün ileyhin ismi mevsûl olarak getirilebileceğiyle ilgili belagat kuralının ispatı amacıyla aşağıdaki beyti tanık göstermiştir.

إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَّا لَنَا بَيْتًا دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ

“Ki o gökyüzünü yükselten, bize, temelleri daha yüce ve daha uzun olan bir ev yaptı”

el-Miftâh'a şerh yazanların öncülerinden olan İbnü'n-Nâzım (ö. 686/1287) eserin üçüncü bölümünün özeti mahiyetindeki eserinde bu beyitte müsnedün ileyhin şânını yücelmek için ism-i mevsûl getirildiğini söylemekle yetinmiş, beytin anlam ve metin yapısına ilişkin herhangi bir analize yer vermemiştir.⁴⁹ Üçüncü kısmın tamamını şerh eden Kutbüddîn-i Şîrâzî, bu beyti açıklarken, بَيْتًا/beyten kelimesi ile Kâbe'nin kastedildiğini söylemiştir. Haberin şânını yüceltmeye delâlet açısından سَمَكَ السَّمَاءَ إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ şeklinde söylenmesinden daha açık olduğunu ifade etmekle yetinmiştir.⁵⁰ Sekkâki'nin eserinin tamamını şerh edenlerin ilklerinden olan Hüsâmüddîn el-Müezzîni (ö. 742/1341'den sonra), sadece önemli gördüğü yerleri قَوْلُهُ/kavlühü diyerek açıklamış, konuyla ilgili muhtemel soruları cevaplamıştır. Söz konusu beyitle ilgili ise müsnedün ileyhin ism-i mevsûl getirilmesiyle elde edilen yüceltme anlamının sıfatla da sağlanabileceğine ilişkin bir ihtimalin akla gelmesi duruma cevap olarak bunun mümkün olamayacağını izah ederken söz konusu beyti örnek olarak zikreder. Ancak beytin analizine dair herhangi bir beyanda bulunmaz.⁵¹ el-Halhâli'nin (ö. 745/1344) de bu beyti şerhi oldukça kısadır. Neredeyse Kutbüddîn-i Şîrâzî ile aynı cümleleri kurmuştur. Ancak günümüze ulaşan şerhler arasında ilk defa Ferezdak (ö. 114/732) ile Cerir'den (ö. 110/728 [?]) söz edilmesi önemlidir. Müellife göre بَيْتًا/beyten ifadesiyle Kâbe kastedilmiş olmakla birlikte şân ve şeref anlamı da

⁴⁹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn İbnü'n-Nâzım, *el-Mişbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1988), 16.

⁵⁰ Mahmûd b. Mes'ûd Kutbüddîn-i Şîrâzî, “Miftâhu'l-Miftâh” (t.y.), 55b, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, Millet Genel Kütüphanesi.

⁵¹ Hüsâmüddîn İbrâhim el-Hârizmî el-Müezzîni, “Şerhu Miftâhi'l-'ulûm” (t.y.), 216a, Ragıp Paşa Koleksiyonu, Milli Eğitim Bakanlığı.

vardır. Yani şan ve şeref dahil her bakımdan şairini rakibinden üstün olduğuna gönderme vardır.⁵² el-Halhâli'nin eserinde de beytin detaylı analizine rastlanmamaktadır. Teftâzânî (ö. 792/1390) *el-Muṭavvel*'de bu beyti izah ederken *بَيِّنًا*/beyten kelimesinin Kâbe veya şeref ve onur evi anlamlarına geldiğine işaret etmiştir. Müsnedün ileyhin ism-i mevsûl getirilmesiyle başka türlü elde edilemeyecek olan haberin saygınlığına ima anlamını ifade etmekle yetinmiş, beyit hakkında ayrıntıya girmemiştir.⁵³ Teftâzânî, eş-Şerhu'l-Muḥtaşar'da da benzer açıklamaları yaparak şiirin anlamı üzerinde durmuştur.⁵⁴ Cürcânî, bu beytin söz dizim ve edebî özelliklerine değinmeden doğrudan müsnedün ileyhin ism-i mevsûl olmasının, haberin saygınlığına delâleti konusunu tartışmıştır.⁵⁵ Şânî'nin eseri, beyitlerin detaylı i'rabının yapılması yönünden Cürcânî'nin *Şerhu ebyâti'l-Miftâh*'ı ile benzerlik göstermektedir.⁵⁶ Ancak Cürcânî genellikle beyitlerin i'rabı ve anlamını vermekle iktifa ederken Şânî oldukça tafsilatlı bir analiz yapmıştır. İbn Kemâl, beyitte geçen kelimelerin anlamını açıkladıktan sonra istiḥâd noktasına dikkati çeker. Buna göre sıra cümlesi ile haber cümlesinin aynı müessirin eseri olması yönünden benzemelerinde haberin saygınlığına bir gönderme yoktur. Buradaki ta'zîm anlamı cümlede ism-i mevsûlün zikredilmesinden kaynaklanmıştır.⁵⁷ Sonundaki kayıttan 1408 yılında yazıldığı anlaşılan Mahmûd b. Muhammed et-Tirmizî'ye ait *Şerhu ebyâti'l-İzâh ve'l-Miftâh fi'l-me'ânî* isimli eserde beyitlerin açıklamasıyla ilgili tafsilata yer verilmemiştir.⁵⁸ Yine İsferyîni (ö. 945/1538) et-Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel*'ine nispetle en geniş şerh anlamında *el-Aṭvel fi şerhi't-Telḥîş* ismini verdiği eserinde de beyitler oldukça kısa geçilmiştir.⁵⁹

Şânî'nin analizine göre bu beyit Ferezdak'a aittir. Şairin asıl adı Hemmâm b. Gâlib b. Şa'saa b. Naciye b. İḳâl b. Muhammed b. Süfyan b. Müşâci' b. Dârim b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyd Menat b. Temîm'dir. Azık amacıyla kurutulan ekmek anlamındaki Ferezdak şairin lakabıdır. *el-Müzahir*'de şairin yüzü ekmeğin dış kısmına benzetildiği için bu lakabı aldığına ilişkin bir kayıt vardır. *Telḥîsü'l-Egânî* sahibi ise Benî Temîm'in büyüklüklerinden biri olarak nitelendirdiği şairin şiirlerinin ilmi derinliğine delil teşkil ettiğini ve künyesinin Ebû Firâs olduğunu söylemiştir. Ebû Ubeyde (ö. 209/824 [?]) Yûnus b. Habîb'in (ö. 182/798) Ferezdak'ın şiirleri olmasaydı dilin üçte birinin kaybolacağını

⁵² Şemsüddîn Muhammed el-Halhâli, *Miftâhu Telḥîsi'l-Miftâh* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 2006), 1/128.

⁵³ Sa'düddîn et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel şerhu Telḥîsi Miftâhi'l-'ulûm*, 3. bs (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 220.

⁵⁴ Sa'düddîn et-Teftâzânî, *eş-Şerhu'l-Muḥtaşar* (Kahire: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, 1937), 52.

⁵⁵ Seyyid Şerif Cürcânî, *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 95; Ferid Muhammed Bedevî, "Taḥkîk kitâbi'l-Mişbâh" (Doktora Tezi, Kahire, Câmi'atü'l-Ezher Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye, 1977), 111.

⁵⁶ Seyyid Şerif Cürcânî, "Şerhu ebyâti'l-Miftâh" (t.y.), 11a, Fatih Koleksiyonu, Süleymaniye Kütüphanesi.

⁵⁷ İbn Kemâl Kemâlpaşazâde, "Şerhu Miftâhi'l-'ulûm" (t.y.), 130b, Kemankuş Kataloğu, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi; İbn Kemâl Kemâlpaşazâde, "Tağyîru'l-Miftâh" (t.y.), 50a, Beyazıt, Beyazıt Kütüphanesi.

⁵⁸ Mahmûd b. Muhammed et-Tirmizî, "Şerhu ebyâti'l-İzâh ve'l-Miftâh fi'l-me'ânî" (t.y.), 15b, Hasan Paşa Yazma Koleksiyonu, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi.

⁵⁹ İsmâüddîn el-İsferyîni, "el-Aṭvel fi şerhi't-Telḥîş" (t.y.), 97a, İzmir Koleksiyonu, Süleymaniye Kütüphanesi.

söylediğini nakletmiştir. Ferezdak kendi hayatıyla ilgili şöyle bir anekdot aktarmıştır: “Ben, Osman bin Affan’ın (ö. 35/656) halifelîği döneminde çocukken kavmimin şairleriyle atıştım. O zamandan beri kavmim dilimin zararından korkardı. Bu yüzden babam beni Alî b. Ebî Tâlib’e (ö. 40/661) götürdü. O da babama, oğluna Kur’ân öğretmesinin daha hayırlı olacağını söyledi.” el-Kelbî (ö. 204/819 [?]), İslâmî dönem şairlerinin ilk tabakasından olan el-Ferezdak’ın Muaviye (ö. 60/680) ile görüştüğü bilgisini nakletmiştir. İbn Kuteybe (ö. 276/889) de Ebû Ubeyde’den naklen şairin Cahiliye dönemi şairlerinden Zühre’ye (ö. 609 [?]) benzetildiğini söylemiştir. Yine Ebû Ubeyde’nin naklettiğine göre Ferezdak doksan küsur yaşında Basra’da hicrî 111 veya 114 yılında ölmüştür. Me’âhidü’t-tanşîş’de nakledildiğine göre Ferezdak, Alî b. Ebî Tâlib, Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Hüseyin (ö. 61/680), İbn Ömer (ö. 73/693) ve Ebû Saîd el-Hürî’den (ö. 74/693-94) rivayette bulunmuştur. Bu beyit, yüzden fazla beyti içeren uzun bir kasidenin ilk beytidir. Beytin devamı şu şekildedir:

بَيْتًا بَنَاهُ لَنَا الْمَلِكُ وَمَا بَنَا حَكْمُ السَّمَاءِ فَإِنَّهُ لَا يُنْقَلُ

“Bir ev inşa etti bize yaptığı asla yok olmayan Melik”

الَّذِي/ellezîy, الَّذِي/ellezî ism-i mevsûl olup الَّذِي/ellezî ve الَّذِي/ellezî olmak üzere dört farklı söyleyiş biçimi vardır. Kemâleddin el-Enbârî’nin (ö. 577/1181) *Esrârü’l-‘Arabîyye*’deki beyanına göre bu kelimenin aslı اَمْيُؤن/amyün gibi اَمْيُؤن/amyün kalıbında اَمْيُؤن/lezyün şeklindedir. Baş tarafına zorunlu olarak el/el takısı eklenerek الَّذِي/ellezî hâline dönüşmüştür. Ferrâ’ya (ö. 207/822) göre ise bu kelimenin aslı işaret ismi olan ذَا/zâ’dır. Sahiplik anlamını ifade eden ذُو/zû kelimesinden türediği de söylenmiştir. *Cem‘u’l-cevâmi*’de de geçtiği üzere الَّذِي/ellezî akıllı ya da akılsız varlıklar için kullanılan eril bir ism-i mevsûldür. Beyitte geçen سَمَك/semake geçmiş zaman fiili olup faili ism-i mevsûle dönen gizli zamirdir. السَّمَاء/es-semâe ise onun mef’ûlûdür. Bu cümle اِنَّ/inne edatının ismi olmakla mahallen mansûbdur. سَمَك/semeke yükseltmek demektir. Nitekim Araplar “Allah gökyüzünü yükseltti” anlamında اِنَّ السَّمَاءَ سَمَكًا derler. es-Şîhâh’da da geçtiği üzere evin tavanına السَّمَاء/es-semek denir. Araplar yüksek tümseğe veya devenin hörgücüne سَنَام/senâm semek derler. Bize bir ev inşa etti anlamındaki بَيْتًا/benâ lenâ beyten cümlesindeki بَيْتًا/benâ fiilidir. Faili ism-i mevsûle dönen gizli zamirdir. اِنَّا/lenâ’daki harf-i cerin müteallakı بَيْتًا/benâ fiilidir. بَيْتًا/beyten mef’ûlûdür. Cümle اِنَّ/inne edatının haberi olduğu için mahallen merfudur. Buradaki beyt ile kastedilen Kâbe’dir. Kutbüddin eş-Şîrâzî’nin de dediği gibi Allah Kâbe’yi şerefli kılmıştır. Ancak şairin bu kelimeyle şeref ve saygınlığı kastetmiş olması daha uygundur. Nitekim şair Lebîd (ö. 40 veya 41/660 veya 661) de اِنَّا بَيْتًا فَبْنَى لَنَا بَيْتًا dizisinde بَيْتًا/beyten kelimesini şeref ve saygınlık anlamında kullanmıştır. Zevzenî (ö. 486/1093) *Şerhu’l-Mu‘allaqâti’s-seb‘* isimli eserindeki yorumuna göre Ferezdak’ın bu beyitte بَيْتًا/beyten kelimesini şeref ve saygınlık anlamında kullanmış, bununla rakibi Cerîr’e karşı övünmüş ve ondan üstün olduğunu anlatmak istemiştir. اِنَّا/lenâ de’âimüh isim tamlaması olan bu ifade mübteda olup zamir beyte dönmektedir. Evin direği anlamına gelen bu kelime اِنَّا/lenâ’nın çoğuludur. *el-Fâ’ik*’de, tavanını desteklediği için evin sütunlarına اِنَّا/lenâ denildiği bilgisi paylaşılır. Gözetleyip

korumaları ve onları desteklemeleri nedeniyle toplumların liderlerine de mecazi olarak *دَعَائِمُ الْقَوْمِ*/de‘âimü’l-kavm “ulusun direği” denir. Bir kimsenin İslâm’a karşı hizmet ve gayreti anlatılmak istendiğinde mecazi olarak *دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ*/fûlânün de‘âimü’l-İslâm denilir. Şairin bu beytindeki *بَيْتًا*/beyten kelimesiyle mecazi olarak kişinin şan, şeref ve şöhreti kastedildiği gibi, *دَعَائِمُهُ*/de‘âimüh ifadesi de mecazdır ve şair kendi şeref ve şöhretinin destekleyicilerini ifade etmek istemiştir. İsm-i tafdil olan *أَعَزُّ*/e‘zzü mübtedanın haberidir. *وَأَطْوَلُ*/etvel de onun üzerine matûftur. Genelleme yapmak maksadıyla mufad-dalün minh belirtilmemiştir. Buna göre anlam “Kâbe bütün evlerden üstündür ya da benim şan ve şerefim bütün şöhret ve şereflerin üstündedir” demektir. *دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ* isim cümlesi *بَيْتًا*/beyten kelimesinin sıfatıdır.

Beytin anlamı, “göğü destek olmadan yükselten, bize onur ve şeref evi olan Kâbe’yi inşa etti. Bu evin direkleri, bütün evlerin direklerinden daha değerli ve daha uzundur. Ayrıca onun direklerinin şerefini tarif etmek ve direklerinin uzunluğunu gözle görebilmek mümkün değildir” demektir. Anlamın, “göğü yükselten ve binayı inşa eden, bize şerefli ve saygın olan Kâbe’yi ve mübarek Mekke’yi verdi. Onun direkleri, en mükemmel evin direklerinden daha güçlü ve daha uzundur” şeklinde olması da mümkündür. Beytin “benim şanımin yüceliği ve konumunun büyüklüğü, Ey Cerîr! hiçbir liderin ve akıllı kişinin ulaşamayacağı bir seviyededir. Durum böyleyken ona sen nasıl ulaşabilirsin? Ey Cerîr! ben yüce mertebeme ve yüksek konumla; sen ise düşük ahlak ve kötü şöhretle nitelendirilmişsin” şeklinde anlaşılması, şairin asıl amacına daha uygundur.

Sekkâkî bu beyti, haberin saygınlığına işaret etmek maksadıyla müsnedün ileyhin ism-i mevsûl olarak getirilebileceğine delil olarak kaydetmiştir. Müsnedün ileyhin *إِنَّ* *الَّذِي سَمَكَ* şeklinde ism-i mevsûl olması, devamında gelecek olan *لَنَا بَيْتًا* haberinin öne-mine ve saygınlığına bir gönderme vardır. Beyitte geçen *سَمَكَ*/semeke ile *السَّمَاء*/es-semâe ve *بَيْتًا*/beyten, *دَعَائِمُ*/de‘âimü ve *بِنَا*/benâ kelimeleri arasında îtilâf sanatı vardır. Beyit, arûzun ikinci dairesinin kâmil bahriyle yazılmıştır. Ancak ilk mısraın ibtidâ kısmı muzmârdır. Çünkü ibtidâ tef’ilesi olan *مُتَفَاعِلُنْ*/mütefâ’ilün vezni izmâr⁶⁰ uygulanmasıyla *مُتَفَاعِلُنْ*/mütfâ’ilün olmuştur. Sonra bu vezin *مُسْتَفْعِلُنْ*/müstef’ilün şekline dönüşmüştür. Beytin takti’leri şöyledir.

Tablo 4: *إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بِنَا لَنَا بَيْتًا دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ* Beytinin Takti’leri

عجز/‘Acüz			صدر/Šadr		
ضرب/Žarb	حشو/Haşv	حشو/Haşv	عروض/‘Aruz	حشو/Haşv	ابتداء/İbtidâ
واطول	نمه اعز	بيتا دعا	ابنا لنا	سمك السما	ان الذي
مُتَفَاعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ

⁶⁰ İzmar: Ağır sebeple başlayan tef’ilede, ağır sebebi hafif sebebe çevirmektir. Diğer bir deyişle ağır sebeple başlayan bir veznin harekeli ikinci harfinin sakin kılınması işlemidir. Zihafî muzmâr adını alır. *مُتَفَاعِلُنْ*/mütfâ’ilün tef’ilesine has olan izmâr işleminden sonra bu vezin *مُسْتَفْعِلُنْ*/müstef’ilün halini alır.

Kafiye harfinin bulunduğu أَطُولُ/etvelü kelimesinin sonunda mukadder olan işbâ' و/vâv'ıdan⁶¹ önce و/vâv ve ل/lâm harfleri harekeli olarak geldiği için, başka bir anlatımla sakın olan işbâ' و/vâv'ı ile yine sakın olan ط/tı harfleri arasına harekeli olan و/vâv ile ل/lâm harfleri girdiği için mütedârik kafiye olmuştur. أَطُولُ/etvelü kelimesindeki revî harfî olan ل/lâm harekeli olduğu için mutlak kafiye vardır.⁶² Kafiye kelimesi olan أَطُولُ/etvelü'de revî harfî olan ل/lâm'dan önce ridf ve te'sîs harfî bulunmadığı için de mücerred kafiye⁶³ vardır.⁶⁴

⁶¹ İşbâ' Harfî: Harekeli olan revî harfinin uzatılması amacıyla revîden sonra getirilen و/vâv, ي/ye ve إ/elif harflerine denir.

⁶² Mutlak Kafiye: Arûz veznine ait tasniflerden biri de revî harfinin harekeli olup olmaması esasına göre sınıflandırmadır. Buna göre, revî harfî harekeli olur ve kendisinden sonra vasl harfî gelirse mutlak kafiye; revî harfî sakın olur ve kendisinden sonra vasl harfî gelmezse mukayye kafiye adını alır.

⁶³ Mücerred Kafiye: Sadece revî harfinin bulunduğu, ridf ve te'sîs harflerinin ise bulunmadığı kafiye türüdür.

⁶⁴ Şânî, *a.g.e.*, 40a-41b.

Sonuç

Hicri 10./16. yüzyıl Osmanlı ulemasından olan Karamanlı İbrâhim eş-Şânî'nin, Sekkâkî'nin *el-Miftâh*'ının belagatle ilgili kısmında geçen istişhâd beyitlerinin şerhi olan *el-İfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Miftâh* adındaki eseri, bahse konu eser hakkında yapılan çalışmaların en önemlilerinden birisidir. Şânî, kendisinden önce yapılan çalışmaların tamamını eksik bulmuş, bunların bir kısmını, meselenin anlaşılmasını imkânsız hâle getirecek şekilde uzun ve karışık olmakla, diğerlerini ise konuları daha girift hâle getirecek derecede kısa olmakla itham etmiştir. Şânî'ye göre bu durumun sebebi, müelliflerin konulara yeterli düzeyde hâkim olamamasından kaynaklanmaktadır. Ona göre, medreselerde belagat derslerinin başyapıtı olmasına rağmen *el-Miftâh*'ı müderrisler bile tam olarak anlayamamakta, bazen bir beyti iki beyit ya da tersi zannettikleri durumla karşılaşmaktadır. Bütün bunlardan, üzerine yapılan birçok çalışmaya rağmen *el-Miftâh*'ın anlaşılma probleminin çözülemediği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla müellif, sözünü ettiği boşluğu doldurmak için, *el-Miftâh* üzerinde kapalı hiçbir yeri bırakmayacağı iddiasıyla eserini yazmıştır. Bu çalışmada ulaşılan sonuca göre Şânî'nin, bu hedefinde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Seleflerinin çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, diğerlerinin aksine onun eserinde, istişhâd beyitleriyle ilgili muğlak hiçbir konunun bırakılmadığı görülmektedir. Onun bu çalışması özellikle, beyitlerin edebî yönünün analiz edilmesinde diğer çalışmaların tamamını aşmıştır. Bu çerçevede, beyitlerde bulunan edebî sanatların tespitini yapmış, kafiye düzenini ve türlerini en ince ayrıntısına kadar incelemiştir. Sonra ilgili beytin bahrini saptamıştır. Her bir beytin arûz veznini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Beyitlerin takti'lerini belirleyerek ve şiirin yazıldığı tef'ilelerle bölümleri karşılaştırarak, şiirin vezin ve bahr uyumunun kontrolünü yapmıştır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlardan biri de Şânî'nin eserinin yazma nüshalarıyla ilgili bir hatanın tespit edilerek düzeltilmesiyle ilgili girişimlerin başlatılmış olmasıdır. Şöyle ki, çalışmanın ilgili kısmında ayrıntılı işlendiği üzere, bazı kaynaklarda ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu'nun internet sitesinde, Vahyîzâde'ye nispet edilen *Mefâtîh muğlekâtî'l-Miftâh* isimli eser ile Şânî'nin eserinin karıştırılmıştır. Neticede söz konusu eserin Vahyîzâde'ye ait olmadığı, Şânî'nin eserinin yazma nüshalarından biri olduğu tespit edilmiştir. Bu hatanın düzeltilmesi için ilgili kurum nezdinde girişimde bulunulmuştur. Bu önemli eserin, gerekli tahkik çalışmasının yapılarak literatüre kazandırılması hâlinde, Arap dili çalışmalarına önemli bir katkı sağlanmış olacağı kanaatindeyiz.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)'in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Kaynakça

1. Temel Kaynaklar

- Akbayır, Nuri. *Sicill-i Osmanî*. 6 Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1996.
- Atâî, Nev'îzâde. *Hadâîku'l-haķāîķ fî tekmileti'ş-Şekāîķ*. çev. Suat Donuk. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcû'l-luġa ve sıhâhu'l-'Arabîyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 4. Basım, 1987.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Hâşîye 'ale'l-Muṭavvel*. thk. Reşîd A'razî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luġa*. thk. Muhammed Avd Mur'ib. 8 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmi'u'ş-şurûḥ ve'l-ḥavâşî*. 3 Cilt. Abu Dabi: el-Mecmeu's-Sekâfî, 2004.
- Halhâlî, Şemsüddîn Muhammed. *Miftâhu Telhîsi'l-Miftâḥ*. thk. Hâşim Muhammed. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 2006.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sader, 3. Basım, 1993.
- İbnü'n-Nâzım, Ebû Abdillâh Bedrüddîn. *el-Mişbâḥ fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Hüsnî Abdülcelîl. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1988.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Şerâfettîn Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge. 6 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*. 4 Cilt. Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957.
- Kınalızâde, Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. çev. Aysun Sungurhan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. *el-Baḥşü'l-luġavî 'inde'l-'Arab*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 6. Basım, 1988.
- Sâhib b. Abbâd, Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd. *el-Muḥîṭ fî'l-luġa*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. 11 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Sâmi, Şemseddin. *Kāmûsü'l-a'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1888.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh. *Şerḥu Kitâbi Sibeveyhi*. thk. Ahmed Hasan Mehdi - Alî Seyyid Alî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Tâhir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. çev. M. Y. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.

Teftâzânî, Sa‘düddîn. *el-Muṭavvel şerhu Telhîşi Miftâhi’l-‘ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3. Basım, 2013.

Teftâzânî, Sa‘düddîn. *eş-Şerhu’l-Muhtaşar*. Kahire: el-Mektebetü’l-Mahmûdiyye, 1937.

Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrûddîn. *el-A‘lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü’l-İlmi li’l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

2. Yayınlanmamış Kaynak Eserler

Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu ebyâti’l-Miftâh*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu.

İsferâyînî, İsmâüddîn. *el-Aṭvel fî şerhi’t-Telhîş*. Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir Koleksiyonu, 00981-001, 260.

Kemâlpâşazâde, İbn Kemâl. *Şerhu Miftâhi’l-‘ulûm*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankuş Kataloğu, 00554.

Kemâlpâşazâde, İbn Kemâl. *Tagyîru’l-Miftâh*. Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 6126, 156.

Kutbüddîn-i Şîrâzî, Mahmûd b. Mes‘ûd. *Miftâhu’l-Miftâh*. Millet Genel Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 1853, 275.

Müezzînî, Hüsâmüddîn İbrâhim el-Hârizmî. *Şerhu Miftâhi’l-‘ulûm*. Millî Eğitim Bakanlığı, Ragıp Paşa Koleksiyonu, 1109.

Şânî, İbrâhim b. Abdurrahman el-Karamânî. *el-İfşâh fî şerhi şevâhidi’l-Mişbâh*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 04464.

Tirmizî, Mahmûd b. Muhammed. *Şerhu ebyâti’l-İzâh ve’l-Miftâh fî’l-me‘ânî*. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma Koleksiyonu.

3. Araştırma Eserleri ve İncelemeler

Ahmedî, İbrâhim b. Muhârib b. Yûsuf. “el-İfşâh fî Şerhi Şevâhidi’l-Mişbâh dirâsetün ve tahkîk.” Yüksek lisans tezi, el-Câmiatü’l-İslâmiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, 2012.

Alak, Musa. “Kemalpaşazâde’nin Şerhu Tağyîri’l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili.” Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

Alparslan, Mevlûde. “İbrahim Şânî Lârendevî’nin Gülşen-i Efkâr Mesnevîsi Metin-Muhtevâ-Tahlil.” Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

Bedevî, Ferîd Muhammed. “Tahkîk kitâbi’l-Mişbâh.” Doktora tezi, Câmi‘atü’l-Ezher, 1977.

Çetin, Nihad M. “Arûz”. TDV İslâm Ansiklopedisi, III (İstanbul 1991) ss. 424 - 437.

- Doğru, Sefacan. “Mir’atü’s-Safâ (Şânî).” *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (2013). (erişim 18 Nisan 2024)
- Fettahoğlu, Selahattin. “Arap Aruzu, Genel Esasları ve Zorunlu Vezin Değişimleri.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/LXIV (2019), 46 - 66.
- Gönel, Hüseyin. “Atâullah Ahmed Efendi.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (2014), (erişim 18 Nisan 2024).
- Koç, Munise. “Gülşen-i Efkâr (Şânî).” *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (2013). (erişim 17 Nisan 2024)
- Komisyon. *Hızânetü’t-türâş*. 125 Cilt. Riyad: Merkezü’l-Melik Faysal, ts.
- Kurmuş, Cengiz Veli. “Lârendeli Şânî Gülşen-i Efkâr İnceleme-Metin.” Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, 2010.
- Öztürk, Ali. “XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf.” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.
- Söylemez, İdris. “Larendeli Şânî’nin Manzum Avâmil Adlı Eseri.” *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/II (2021): 333 - 376.
- Yağcıoğlu, Songül. “Klasik Edebiyatla İlgili Teorik Eserlerde Kafiye Bahsinin Muka-yeseli Olarak İncelenmesi.” *Türkiyat Mecmuası* 22/II (2012): 127 - 170.

Görsel 1: Şânî'nin Eserinin ve Vahyîzâde'ye Nispet Edilen Eserin Giriş Kısmı

Şânî'nin <i>el-İfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Mişbâh</i> 'inin Giriş Kısmı	Vahyîzâde'ye Nispet Edilen <i>Mefâtîh muğlekâti'l-Miftâh</i> 'in Giriş Kısmı
الحمد لله الذي جعل نوع الإنسان منغمسا في تيار الفصاحة وصيّر أهل اللسان مقتبسا من أنوار أقمار البلاغة وشرفه بأنواع اللغة والمنطق الفصيح وخصّصه بأصناف صياغة الكلام والتصريح وأعطاه عطيتَه البراعة واللسن وأحسنه أحسن اللسن والسنن والصوله على رسوله الهادي بالكلام المعجز إلى الطريق القويم المرشد بالأدلة القويّة إلى الصراط المستقيم المختص بقت غَضْدُ فصحاء قحطان المخرب بنين صرّوخ بلغاء عدنان محمد الفارس في ضمار البراعة والسماح في سداء الدراية فرسان الفصاحة والفصاح وعلى آله الذين استعذبوا حليب الكرامة من مشارب الرسائل وأصحابه الذين ارووا المتعطشين من زلال منيع الولاية والكرامات ما دامت السموات على الأرض دائرة والمسخرات في جوّ السماء سائرة فَانَ الكتاب البارِع والسفر الجامع المعروف الموسوم بمفتاح العلوم الذي صنّفه الفاضل الأكمل والعلامة الأفضل أبو يعقوب يوسف السكاكي طاب ثراه باللفظ الوافي أنجح الكتب المتداولة في علم البلاغة فائدة وأرجحها وأنفعها فيها عائدة وأكملها وأشملها ضابطة وقاعدة تصنيف شريف أغرّ وتألّف لطيف أبزّ فباكر بي أن يكتب كلماته على الصحائف من زبرجد بالنبر لأعلى الصفائح من مسدّ بالحبر وهو المرشّح بأبيات المَهْزَة من الفصحاء والمرشّح بأشعار السحرة من البلغاء على سبيل الاستشهاد لأجل الاسترشاد كلها ثواقب تتلأأ في الظلام والدراري تتشعشع على جميع الأنام لكن الكثير من العيون لم يشاهد أنوارها والبصائر الضعيفة الخفيفة لم تبصر أوضاع أثارها وجميعها اللالي البهية والجواهر السنية لكنّها غير مثقوبة وجملتها غير منقوبة بأبدي الأفكار الدقيقة من الأذهان الرشيقة وكلها الأرباب اللذيذة اللبنة والأعاب الكريمة النافعة التي لم يقطعها أحد من الفضلاء ولم يقطعها فرد من العلماء من أوّل الإنشاد إلى هذا العصر بالسداد إلا أن بعضا منهم خاضوا في الشرح متغمسين في بحر الأطناب ولم يخرجوا منها الفرائد وسارعوا إلى فضاء التوضيح ولم يبلغوا إلى مقاصد الفوائد ومنهم شرعوا لكشف غوامضها بالاختصار والكناية وتعرّضوا للوضوح بالإيجاز وأوجز العبارة وكانوا مسرعين عن المواضع الصعبة ومسترحين في المواقع السهلة ولاسيما أنّ كلهم لم يتعرّضوا لبحورها وقوافيها ولم يسيروا إلى ما فيها من الصنائع العجيبة والبدائع الغريبة مع أنّها من اللوازم والمهام والمقاصد والمأم خصوصا في هذه الأوان والأيام لأنّي اطّلت على كثير من الإخوان وجمّ غير من الإمعان في هذا الزمان لا يميزون المصراع عن مصراع في البيت المصّر حتّى يظنون البيتين بيتا واحدا في بعض القطع ولا يصلون إلى كل ما قصده الشعراء من الصنائع الغرا والعجائب الزهرا فهجّس في خلدي الرقيق وورد على بالي	الحمد لله الذي جعل نوع الإنسان منغمسا في تيار الفصاحة وصيّر أهل اللسان مقتبسا من أنوار أقمار البلاغة وشرفه بأنواع اللغة والمنطق الفصيح وخصّصه بأصناف صياغة الكلام والتصريح وأعطاه عطيتَه البراعة واللسن وأحسنه أحسن اللسن والسنن والصوله على رسوله الهادي بالكلام المعجز إلى الطريق القويم المرشد بالأدلة القويّة إلى الصراط المستقيم المختص بقت غَضْدُ فصحاء قحطان المخرب بنين صرّوخ بلغاء عدنان محمد الفارس في ضمار البراعة والسماح السابق في سداء الدراية فرسان الفصاحة والفصاح وعلى آله الذين استعذبوا حليب الكرامة من مشارب الرسائل وأصحابه الذين ارووا المتعطشين من زلال منيع الولاية والكرامات ما دامت السموات على الأرض دائرة والمسخرات في جوّ السماء سائرة فَانَ الكتاب البارِع والسفر الجامع المعروف الموسوم بمفتاح العلوم الذي صنّفه الفاضل الأكمل والعلامة الأفضل أبو يعقوب يوسف السكاكي طاب ثراه باللفظ الوافي أنجح الكتب المتداولة في علم البلاغة فائدة وأرجحها وأنفعها فيها عائدة وأكملها وأشملها ضابطة وقاعدة تصنيف شريف أغرّ وتألّف لطيف أبزّ فباكر بي أن يكتب كلماته على الصحائف من زبرجد بالنبر لأعلى الصفائح من مسدّ بالحبر وهو المرشّح بأبيات المَهْزَة من الفصحاء والمرشّح بأشعار السحرة من البلغاء على سبيل الاستشهاد لأجل الاسترشاد كلها ثواقب تتلأأ في الظلام والدراري تتشعشع على جميع الأنام لكن الكثير من العيون لم يشاهد أنوارها والبصائر الضعيفة الخفيفة لم تبصر أوضاع أثارها وجميعها اللالي البهية والجواهر السنية لكنّها غير مثقوبة وجملتها غير منقوبة بأبدي الأفكار الدقيقة من الأذهان الرشيقة وكلها الأرباب اللذيذة اللبنة والأعاب الكريمة النافعة التي لم يقطعها أحد من الفضلاء ولم يقطعها فرد من العلماء من أوّل الإنشاد إلى هذا العصر بالسداد إلا أن بعضا منهم خاضوا في الشرح متغمسين في بحر الأطناب ولم يخرجوا منها الفرائد وسارعوا إلى فضاء التوضيح ولم يبلغوا إلى مقاصد الفوائد ومنهم شرعوا لكشف غوامضها بالاختصار والكناية وتعرّضوا للوضوح بالإيجاز وأوجز العبارة وكانوا مسرعين عن المواضع الصعبة ومسترحين في المواقع السهلة ولاسيما أنّ كلهم لم يتعرّضوا لبحورها وقوافيها ولم يسيروا إلى ما فيها من الصنائع العجيبة والبدائع الغريبة مع أنّها من اللوازم والمهام والمقاصد والمأم خصوصا في هذه الأوان والأيام لأنّي اطّلت على كثير من الإخوان وجمّ غير من الإمعان في هذا الزمان لا يميزون المصراع عن مصراع في البيت المصّر حتّى يظنون البيتين بيتا واحدا في بعض القطع ولا يصلون إلى كل ما قصده الشعراء من الصنائع الغرا والعجائب الزهرا فهجّس في خلدي الرقيق وورد على بالي

القطع ولا يصلون إلى كل ما قصده الشعراء من الصنائع الغرا والعجائب الزهرا فهجس في خلدي الرقيق وورد على بالي الشفيق أن أكتب لها شرحا وافيا على قدر القدرة ووسع الطاقة ليزيل صعباتها ومشكلاتها ويكشف حجابها ويوضح عيوبها وعسرتها ويحل عقدتها وشبهتها التي هي المودعة في ألفاظها ومعانيها وفي أوزانها ومبانيها فشرعت لكتبه بعد تتبّع الشروح المتداولة المفضلة والحواشي المتعارة المطولة بقلة البضاعة ثقة بكرم أهل الفضل والبراعة وأملته مع ربانث الدهر وحوادث العصر عند بوارق مجلج الزمان وطوارق عوائق الحدثنان وتقعّع رعود الآلام والمحن وتضعّض هموم الأصدام الفتن بأنّي لمعترف الخطأ بالرشد عن صميم الببال والخلد ان زللت في بعض المواضع بسوء الفهم ولوقوع الخلل في العقل من الوهم فأتضرع أن يصلحه من الثقة بحسن النظر من أهل الحبر والعبر بعد العثور عليه بالفكر فطردت عنوانه بالقلب من نشر أحكامه في الغبراء كاشعة الشمس في ساحة السماء ويستفيض من فيوض جوده مشاهير العلماء ويغنم بنگام آثاره جماهير الفضلاء يتقرر بين جمهور الثقات والأكابر ويتحقق عند جميع الفضلاء ذوي المفاهير أن أقوي السلاطين جلالا وصدرا وأعلامهم كمالا وقدرا وأعظمهم عزة ودولة وأكرمهم قدرة ومنحة وهو السلطان الذي جعله الله قهرمان العجم وقالع قلاع ملاك الروم والديلم وصيّر لمعان أسيافه بوارق على أعداء الدين المتين وصدّمت مقامعة طوارق على فروق الضالين وأضحك تغور أزهار الإسلام والمسلمين بقطرات سحب معدلة وبإشراق شمس مكرمه إلى يوم الدين ألا وهو السلطان الزاهد المجاهد في سبيل الله المنان السلطان ابن السلطان محمد خان ابن السلطان مراد خان ابن سليم خان مد الله ظلال إقباله على كافة أهل الإيمان وأبد كمال إجلاله إلى انقراض الدوران ونفاد الأزمان وانار الأفاق بأنوار أقدار عدالته وزين الأكتاف بأزهار حداثق سعادته وأدام حاكما ومتصرفا في الربع المسكون ما دامت الأرضون وماكر الشهور والسنون فأردت به الهدية حتى يكون منظر الصاحب العطية وفائدة النفوس الزكية الذي هو ذو الكرم العظيم والمأمول من الرحيم الذي هو ذو النعم الجسيم بحرمة من نزل في شأنه إنك لعلّ خلق عظيم أن تقع في محل القبول والإجابة ومحز العناية والشفاعة وسميته بكتاب المفاتيح مغلفات المفتاح بزيادة الإيضاح وما توفيقني إلا بالله العزيز الفتاح	الشفيق أن أكتب لها شرحا وافيا على قدر القدرة ووسع الطاقة ليزيل صعباتها ومشكلاتها ويكشف حجابها ويوضح عيوبها وعسرتها ويحل عقدتها وشبهتها التي هي المودعة في ألفاظها ومعانيها وفي أوزانها ومبانيها فشرعت لكتبه بعد تتبّع الشروح المتداولة المفضلة والحواشي المتعارة المطولة بقلة البضاعة ثقة بكرم أهل الفضل والبراعة وأملته مع ربانث الدهر وحوادث العصر عند بوارق مجلج الزمان وطوارق عوائق الحدثنان وتقعّع رعود الآلام والمحن وتضعّض هموم الأصدام الفتن بأنّي لمعترف الخطأ بالرشد عن صميم الببال والخلد ان زللت في بعض المواضع بسوء الفهم ولوقوع الخلل في العقل من الوهم فأتضرع أن يصلحه من الثقة بحسن النظر من أهل الحبر والعبر بعد العثور عليه بالفكر فطردت عنوانه بالقلب من نشر أحكامه في الغبراء كاشعة الشمس في ساحة السماء ويستفيض من فيوض جوده مشاهير العلماء ويغنم بنگام آثاره جماهير الفضلاء يتقرر بين جمهور الثقات والأكابر ويتحقق عند جميع الفضلاء ذوي المفاهير أن أقوي السلاطين جلالا وصدرا وأعلامهم كمالا وقدرا وأعظمهم عزة ودولة وأكرمهم قدرة ومنحة وهو السلطان الذي جعله الله قهرمان العجم وقالع قلاع ملاك الروم والديلم وصيّر لمعان أسيافه بوارق على أعداء الدين المتين وصدّمت مقامعة طوارق على فروق الضالين وأضحك تغور أزهار الإسلام والمسلمين بقطرات سحب معدلة وبإشراق شمس مكرمه إلى يوم الدين ألا وهو السلطان الزاهد المجاهد في سبيل الله المنان السلطان ابن السلطان محمد خان ابن السلطان مراد خان ابن سليم خان مد الله ظلال إقباله على كافة أهل الإيمان وأبد كمال إجلاله إلى انقراض الدوران ونفاد الأزمان وانار الأفاق بأنوار أقدار عدالته وزين الأكتاف بأزهار حداثق سعادته وأدام حاكما ومتصرفا في الربع المسكون ما دامت الأرضون وماكر الشهور والسنون فأردت به الهدية حتى يكون منظر الصاحب العطية وفائدة النفوس الزكية الذي هو ذو الكرم العظيم والمأمول من الرحيم الذي هو ذو النعم الجسيم بحرمة من نزل في شأنه إنك لعلّ خلق عظيم أن تقع في محل القبول والإجابة ومحز العناية والشفاعة وسميته بكتاب المفاتيح مغلفات المفتاح بزيادة الإيضاح وما توفيقني إلا بالله العزيز الفتاح
--	--

Görsel 2: Şânî'nin Eserinin ve Vahyîzâde'ye Nispet Edilen Eserin Hatime Kısmı

Şânî'nin <i>el-lfşâh fî Şerhi Şevâhidi'l-Mişbah</i> 'ının Hatime Kısmı	Vahyîzâde'ye Nispet Edilen <i>Mefâtiḥ muğlekâtî'l-Miftâḥ</i> 'ın Hatime Kısmı
ومن المطلقه لتحرك حرف الرّوي وهو السّين فيه ومن المجردة لعدم وقوع حرف الردف والتّأسيس قبل الرّوي فيه الحمد لله الولي الوهاب على إتمام تحريره هذا	ومن المطلقه لتحرك حرف الرّوي وهو السّين فيه ومن المجردة لعدم وقوع حرف الردف والتّأسيس قبل الرّوي فيه قد تم الكتاب بفضل الله الكريم الوهاب

لكتاب قد تم تبليغته وقت الظهر من يوم الخميس عاشر ذي القعدة النفيس الواقع في سنة ألف والشمس في الدرجة الثامنة والعشرين من برج الأسد على يد مؤلفه الفقير ومصنفه الحقير إبراهيم بن الشيخ عبد الرحمن ابن الشيخ أصفياء القرمانلي اللارندوي الشهير بشاني مع الهموم والبلوى لا يحملها رضوى وتزاحم الموانع والعوائق وتراكم القواطع والصواعق وتواتر الحوادث وتكاثر الربائث وطمحات الدهر وسطوات العصور وقعة الزمان وصعصة الدوران التي تهتز عند صدورها الصدور الواسعة وتزلزل عند سقوطها القلوب الخاشعة وقد بذلت فيه طاقتي حسب الإمكان بترك ما يستلذه إخوان هذا الزمان من ملازمة تراب أقدام الأكابر ومواظبة أبواب أصحاب الجاه والمفاخر

وأوردت أولاً البيت المستشهد به ثم أتبعه بتسمية قائله وسببه الذي قيل لأجله وذكر نسبه وقبيلته وعصره وهل هو جاهلي أو مخضرمي أو إسلامي بحسب استطاعتي الوقوف على ذلك على سبيل الاقتصاد لا الإقتصار ولا الإطناب والإكثار وكتبت قبله وبعده ومطلعه لمعاونة المعنى ولا استعذابه بوصف بليغ وباشتمال الحكم، ونحوه إن كان من القصيدة وإلا فاكتفيت بذكر قبله وبعده ولم أكتب القصيدة تحاشياً عن التطويل خارجاً عن التعديل ثم أتبعتهما بالشرح الوافي والكشف الكافي لاشتماله على الفنون العربية والعلوم الأدبية من الصّرف والنحو واللغة الوفية والبيان والبدیع والعروض والقافية وقد تتبعته لذلك بعض كتب التفاسير وحواشيهما ودلائل الإعجاز وأسرار البلاغة للشيخ عبد القاهر الجرجاني وشروح أبيات الكشاف والمفصل وشروح أبيات المفتاح والإيضاح وشرح شواهد شروح الألفية للعيني وشرح شواهد مغني اللبيب للسيوطي وشرح الحماسة الطائفة للمرزوقي والتبريزي وشرح ديوان المعري لصدر الأفاضل وشرح ديوان المتنبي للواحدي وشرح ديوان أبي تمام وشرح ديوان البحتري وشرح المعلقات السبع للإمام الزوزني وشرح المعلقات التسع لجعفر النحوي وشرح المعلقات العشر للتبريزي والكتب المشهورة كشرح الشافية لجاربردي والرضي وشرح جمل عبد القاهر الجرجاني لشمس الدين الحنبلي وشرح جمل الزجاجي لابن عصفور وشرح الكافية للرضي وشرح اللب لسيد عبد الله وشرح المفصل كالإقليد والموصل وشرح مغني اللبيب للشمني وأسرار العربية لابن الأنباري وشرح شذور الذهب وهمع الهوامع للسيوطي والإتقان له والكتب المشهورة في اللغة كالألفاظ لابن السكيت

والصاح والقاموس وأساس اللغة وفائق اللغة ونهاية اللغة ومغرب اللغة ومزهر اللغة وفقه اللغة ودستور اللغة ولسان العرب والدّر الثّنيّر ومختار الصّحاح وكتاب الفصح لثعلب وشرحه للمرزوقي ودرّة الغواص للحريري وكتاب الأضداد لحاتم السجستاني وأدب الكاتب لابن قتيبة وطلبة الطلبة للإمام النسفي

وفي العروض كالقسطاس لصاحب الكشف
والخزرجية وشرح قصيدة ابن الحاجب وشرح قصيدة
ساوي وشرح أندلسي القصيري وعروض السكاكي

وفي المحاضرة كالمستطرف للأبشي وطبقات
الخلفاء للسيوطي وطبقات النحاة له وطبقات الشعراء له
وكتاب الأوائل له وحسن المحاضرة له وكتاب الشعر
والشعراء لابن قتيبة والمعارف له وروضة الأخبار لابن
الخطيب والمسامرة للشيخ الأكبر وتواريخ ابن خلكان وحياة
الحيوان وخريدة القصر وأمثال أبي عبيدة وجمهرة الأمثال
وجمهرة الأنساب وكتاب التمثيل للثعالبي والحماسة
البصرية وحملة الكميت ومختصر الأغاني وديوان علي
كرم الله وجهه وديوان شريف الرضي وديوان امرئ القيس
وديوان زهير وديوان علقمة وديوان الذباني وديوان ابن
قيس وديوان الأخطل وديوان طغراني وغيرها من
الدواوين المعتمدة وسائر شروح القصائد المشتهرة وكان
ذلك بالقسطنطينية الكبرى جعلها الله تعالى أمينة من أنواع
البلوى ومدة التأليف من الشروع إلى الفراغ خمس سنين
بعناية الله الملك المعين والمسؤول من الناظرين الإغماز
عن الخلل والنقصان وأن يستر العيوب بذيل العفو
والإحسان والمسؤول من الله الكريم وقاية النفس عن كرب
عظيم بحرمة سيد المرسلين محمد وآله وصحبه أجمعين